

Kiezen voor klasse (n)

Het ontwikkelen van educatief beleid
voor museum of archief

Kiezen voor klasse (n)

Het ontwikkelen van educatief beleid voor museum of archief

Colofon

**Kiezen voor Klasse(n)
Het ontwikkelen van educatief beleid
voor museum of archief**

Deze syllabus hoort bij de gelijknamige training die door Gelders Erfgoed is ontwikkeld. Dit product is een onderdeel van het project Erfgoededucatie Gelderland, een samenwerkingsproject van Gelders Erfgoed en EDU-ART Gelderland.

Samenstelling:
Annemoon van Hemel
Liesbeth Tonckens (eindredactie)

Uitgave:
Gelders Erfgoed (Liesbeth Tonckens)
Postbus 4040
7200 BA Zutphen
tel. 0575 – 511826 / 468043
fax 0575 – 543223
e-mail l.tonckens@gelderserfgoed.nl

in nauw overleg met
EDU-ART (Judica Lookman)
Postbus 30100
6803 AC Arnhem
tel. 026 – 4001900
e-mail j.lookman@edu-art-gelderland.nl

Zutphen, maart 2006
Niets uit deze uitgave mag worden
vermenigvuldigd of openbaar gemaakt zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming van de
uitgever.

Kiezen voor klasse (n)

Het ontwikkelen van educatief beleid voor museum of archief

Inhoud

	Pagina
Woord vooraf	4
Inleiding	5
Uitgangspunten ontwikkelen educatiebeleid	9
1. Inventariseren bestaande situatie: wat tref ik aan?	11
1a. Motivatie	11
1b. Beginsituatie	11
1c. Dromen en ambities	16
2. Analyse intern en extern: wat denkt de omgeving over de educatieve taak?	18
2a. Intern	18
2b. Extern	19
2c. Balans en speerpunten	21
3. Concretiseren	24
3a. Actieplan	24
3b. Financiën	25
4. Uitvoeren	26
5. Evalueren	28
Bijlage 1 <i>Erfgoededucatie in het kort</i>	29
Bijlage 2 <i>Factsheet Beleidsplan</i>	32
Bijlage 3 <i>Visies op Leren, visies op educatie</i>	34
Bijlage 4 <i>Wat wil het onderwijs</i>	35
Bijlage 5 <i>Contacten met het onderwijs</i>	40
Bijlage 6 <i>Kenmerken van leerlingen per leeftijdsfase</i>	43
Bijlage 7 <i>Stand van zaken in het onderwijs</i>	46
Bijlage 8 <i>Tijdvakken geschiedenis</i>	51
Bijlage 9 <i>Literatuur en websites</i>	53

Woord vooraf

De druk op musea en archieven om de deuren wagenwijd open te zetten voor het onderwijs neemt snel toe. Scholen vragen steeds vaker om cultuureducatieve producten en programma's, daarin gestimuleerd door de overheid. Culturele instellingen realiseren zich dat ze niet langer op ad hoc basis kunnen reageren. Door overleg en samenwerking met onderwijsinstellingen en culturele partners in de regio kunnen ze op de vraag van scholen anticiperen, hem bij sturen of zelfs initiëren. Een beleidsmatige benadering van educatie is daarbij onontbeerlijk. Alleen dan kunt u zinvolle afwegingen maken over de inzet van tijd, geld en menskracht, over het structureel aantrekken van onderwijsdoelgroepen en over strategische samenwerking met collega-instellingen.

Met deze syllabus wordt aan musea en archieven handvatten geboden om zich in korte tijd bewust te worden van de eigen kracht en mogelijkheden voor het onderwijs. U zult een stappenplan met prikkelende vragen en achtergrondinformatie tegenkomen. We nodigen u uit aan de hand hiervan systematisch na te denken en keuzes te maken over het onderwijs als doelgroep, zodat uw organisatie zich ontwikkelt tot zelfbewuste gesprekspartner van het onderwijs. In lijn met het huidige overheidsbeleid op het gebied van cultuureducatie ligt hierbij de nadruk op het onderwijs in de eigen buurt, stad en regio.

Natuurlijk, educatie in een museum of archief is breder dan het bedienen van alleen het onderwijs. Alle bezoekers komen in uw instelling om er iets te leren. In deze syllabus beperken we ons echter tot het onderwijs, juist vanwege de sterk toenemende vraag vanuit scholen en het overheidsbeleid op dit gebied. Als u straks over een beleidsplan educatie voor het onderwijs beschikt, bent u wellicht overtuigd geraakt van de meerwaarde van een beleidsmatige aanpak. De volgende stap is dat u al uw doelgroepen in uw educatie- en presentatiebeleid betreft.

Deze training en bijbehorende syllabus zijn specifiek ontwikkeld voor de musea en archieven in Gelderland. De inhoud is mede tot stand gekomen dankzij de inbreng van de klankbordgroep die werd gevormd door Hiske Land (Erfgoedhuis Utrecht), Karin Kievit (Erfgoedhuis Zuid-Holland) en Peter van Beek (Gemeentearchief Ede). Een aantal bijlagen is overgenomen uit de syllabus 'Erfgoed en Onderwijs' van het Erfgoedhuis Utrecht.

Annemoon van Hemel
Liesbeth Tonckens

maart 2006

Inleiding

Beleid formuleren op de educatieve taak van uw instelling vraagt vooral om het maken van keuzes. Wat doen we wel en wat doen (kunnen) we niet? Waar ligt onze kracht? Wat vinden wij belangrijk om over te dragen en hoe kunnen we dat intern en extern organiseren? Welke rol willen we innemen voor het onderwijs?

Vier mogelijke scenario's

Voor scholen zijn scenario's opgesteld om te bepalen welke rol zij kunnen innemen op het gebied van cultuureducatie.¹ Deze scenario's zijn in aangepaste vorm evenzeer geldig voor culturele instellingen:

1. De culturele instelling ziet het onderwijs als onbelangrijke doelgroep, er worden geen extra activiteiten of programma's gemaakt of aangeboden. Scholen zijn welkom op dezelfde basis als elke andere bezoeker.
2. De culturele instelling doet 'iets' voor het onderwijs als daar vraag naar is. De interne houding is passief, afwachtend.
3. De culturele instelling neemt initiatief om in overleg met het onderwijs producten en diensten te ontwikkelen. De interne houding is actief en gericht op samenwerking.
4. De culturele instelling heeft zich een structurele plaats verworven in het lesaanbod van de scholen. De instelling neemt een aantal taken van de scholen over en is daarmee een verlengde van de school.

De vragen in deze training en syllabus leiden ertoe dat u bewust een keuze maakt tussen de mogelijke rollen. Die keuze hoeft niet vanzelfsprekend te leiden tot meer activiteiten. Het kan zelfs zijn dat uw instelling minder onderneemt, maar op een andere manier.

De tekst van deze syllabus borduurt met name voort op scenario 3, omdat daar wordt uitgegaan van een actieve, beleidsvormende houding van de culturele instelling. Hiermee willen we de instellingen die kiezen voor scenario 1 of 2 zeker niet tekort doen. Wij willen stimuleren dat elke instelling een gedegen analyse maakt en intern overleg voert. Als dan wordt gekozen voor scenario 1 of 2 hopen we dat die keuze helder verwoord wordt in het beleidsplan en dat de keuze rust of ruimte geeft om zich als organisatie met andere eveneens belangrijke beleidsterreinen bezig te houden.

Overheid stimuleert samenwerking

Het beleid van de overheid is er sinds 1997 op gericht om scholen en culturele instellingen beter op elkaar aan te laten sluiten. Aanvankelijk werd vooral cultuurdeelname door het voortgezet onderwijs gestimuleerd. In 1997 werd het vak CKV (Culturele en Kunstzinnige Vorming) ingevoerd voor havo en vwo. Leerlingen kregen vouchers waarmee ze gratis culturele instellingen konden bezoeken. In 2003 werd CKV ook ingevoerd op het vmbo met bijbehorende vouchers.

Het stimuleringsbeleid had resultaat. Overal in het land nam het bezoek aan culturele instellingen door het onderwijs toe. Met name de grotere culturele instellingen ontwikkelden lesmateriaal voor deze nieuwe belangstellende doelgroep. Extra aandacht werd gevraagd voor het vmbo, waarvoor tientallen speciale projecten zijn ontwikkeld, gericht op het zelf doen, zelf ervaren en aansluiten bij de eigen belevingswereld.

In 2004 werd de stimuleringsmaatregel uitgebreid naar het primair onderwijs (PO), met als doel om een doorlopende leerlijn culturele vorming aan te bieden gedurende de hele schoolloopbaan.² De overheid zet in haar stimuleringsmaatregel in op het ontwikkelen van lokale netwerken, platformen van scholen en culturele instellingen. In deze netwerken zou op basis van overleg een cultureel aanbod ontwikkeld moeten worden dat voor beide partijen doelmatig, zinvol, praktisch haalbaar en op langere termijn realiseerbaar is. Zowel de scholen als de instellingen moeten voor zichzelf helder krijgen wat zij willen en wat zij kunnen op het gebied van cultuureducatie. De scholen worden gestimuleerd een beleidsplan cultuureducatie te formuleren. De culturele instellingen worden uitgenodigd om in deze ontwikkeling mee te gaan en zich ook te beraden op hun beleid op dit terrein.

¹ Zie: *Hart(d) voor Cultuur*, te downloaden via www.cultuurplein.nl/po/cultuurbeleid_school/cultuurbeleidsplannen.

² Voor het helpen ontwikkelen van een leerlijn cultuureducatie heeft het SLO in opdracht van het ministerie van OCenW het Kunst- en Cultuur Kompas ontwikkeld. Deze is te downloaden via www.cultuurplein.nl.

Langdurige relatie met het onderwijs

Het stimuleringsbeleid van de overheid is gericht op cultuureducatie in de breedste zin van het woord. Kunsteducatie kent in Nederland al een lange traditie. Elke provincie heeft een steunfunctie-instelling kunsteducatie en in veel steden bestaat een kunstmenu, waardoor elk kind op de basisschool met de verschillende kunstdisciplines in aanraking komt. Dankzij de aandacht van de overheid kwam ook erfgoededucatie in de belangstelling te staan (zie bijlage 1: Erfgoededucatie in het kort). Vanaf 1997 werden de subsidies in veel provincies gesplitst in een kunst-deel (steunfunctie-instellingen voor kunsteducatie) en een erfgoed-deel (erfgoedhuizen). Erfgoededucatie sluit met name aan bij de vakken geschiedenis, aardrijkskunde, economie en techniek. Leerstofvervangende lessen ontwikkelen werd voor veel erfgoedinstellingen een doel op zich. Ze hopen op een langdurige relatie met het onderwijs, waarbij het museum- of archiefbezoek meer is dan een leuk uitje. Die relatie komt echter slechts mondjesmaat op gang. Door een betere samenwerking tussen scholen en erfgoedinstellingen kunnen de wederzijdse mogelijkheden en verwachtingen in de toekomst beter op elkaar worden afgestemd.

In deze syllabus komt met name de relatie aan bod tussen een erfgoedinstelling en de scholen in het directe verzorgingsgebied. Het opbouwen van een structurele band met die scholen kan leiden tot een goed verankerd en doordacht educatiebeleid. De schoolreisjes vallen hier buiten. Dit zijn vaak recreatieve bezoeken met een licht educatief karakter. De scholen komen van iets verder weg, er zijn geen langer lopende projecten mee op te bouwen.

EDU-ART en Gelders Erfgoed

In de provincie Gelderland werken EDU-ART Gelderland (kunst- & cultuureducatie) en Gelders Erfgoed (ondersteuning erfgoedinstellingen) sinds 1997 samen. In 2001 werd gestart met een intensief samenwerkingsverband om met name basisscholen enthousiast te maken voor het groeiende aanbod van erfgoedprojecten.³ Het aanbod van EDU-ART en Gelders Erfgoed bestaat momenteel uit:

- *Projecten.* Een aantal projecten is algemeen van onderwerp en bruikbaar op een groot aantal plaatsen in Gelderland. Een ander type projecten is specifiek gemaakt voor bepaalde locaties. Scholen huren een project (vaak een leskist) bij EDU-ART voor de duur van vier weken en brengen als onderdeel van dat project een bezoek aan het bijbehorende museum of archief.⁴
- *Ontwikkelen* van nieuwe projecten of *aanpassen* van bestaande projecten. In de periode 2001-2004 is een groot aantal nieuwe projecten ontwikkeld. Als er vraag is bij scholen kunnen projecten worden aangepast aan de lokale situatie. Indien nodig kunnen er totaal nieuwe projecten worden ontwikkeld. Daarbij wordt gekeken of een brede verspreiding van het project mogelijk is en of de scholen in die gemeente voor meerdere jaren van het project gebruik willen maken.
- *Advisering of training.* Gelders Erfgoed begeleidt de museum- en archiefmedewerkers in de wijze waarop zij de leerlingen ontvangen.
- *Netwerken.* Ondersteuning bieden bij het opzetten van lokale platformen van onderwijs en culturele instellingen waarbij afstemming en overleg over het culturele aanbod het uitgangspunt is.

De vraag bij de scholen is inmiddels zo gegroeid dat het voorkomt dat een museum of archief meer leerlingen binnen krijgt dan de organisatie kan verwerken. Om te voorkomen dat erfgoededucatie aan zijn eigen succes ten onder gaat, hebben EDU-ART en Gelders Erfgoed besloten de erfgoedinstellingen te ondersteunen door ze te motiveren een beleid te formuleren op het terrein van onderwijseducatie. Deze syllabus en bijbehorende training zijn daarvan het resultaat.

Training en syllabus

Vanuit het niets een goed doordacht en bruikbaar educatiebeleidsplan schrijven is niet mogelijk, omdat beleidsmatige beslissingen tijd nodig hebben om te rijpen. Op uiteenlopende veld zullen allerlei afwegingen gemaakt worden en het vinden van intern en extern draagvlak is essentieel voor het slagen van het beleid. Deze training en syllabus geven u handvatten om uw educatief beleid voor het onderwijs in twee fasen te ontwikkelen. De eerste fase mondt uit in een discussiestuk, inclusief beschrijvende teksten die straks in uw beleidsplan kunnen worden opgenomen. De tweede fase resulteert in een beleidsplan (inclusief concreet actieplan voor kortere termijn).

³ Eindverslag Cultureel Erfgoed 2001-2004, Stichting Gelders Erfgoed & EDU-ART Gelderland, november 2005.

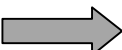

⁴ De projecten zijn te vinden op www.edu-art-gelderland.nl. Kijk bij cultureel erfgoed en bij multidisciplinair.

De training bestaat uit drie onderdelen: het voorwerk (deelnemers maken een analyse van de eigen situatie), de dag zelf en een terugkomdag. Voorwerk en training leren u welke vragen u zich kunt stellen en hoe u bij het beantwoorden van die vragen te werk kunt gaan. Tijdens de training ligt de nadruk op bewustmaken en niet op het concrete schrijven. Tijdens de terugkomdag wordt per deelnemer besproken in hoeverre de uitwerking (beleidsplan inclusief actieplan) voldoet aan de voor de eigen organisatie geformuleerde doelstellingen.

De syllabus omvat een stappenplan met vragen en achtergrondinformatie. Het stappenplan is gebaseerd op jarenlange praktijkervaring met onderwijs en educatiebeleid. Als theoretisch uitgangspunt dienden *Writing a Museum Education Policy* (Eileen Hooper Greenhill, 1991), *Developing a Policy for an Education Service* (Sue Wilcinson, Factsheet January 2000, via www.museums.gov.uk) en de digitale toolkit *Education policy matters* (te downloaden via www.swmlac.org.uk/mli/policy.htm). De Factsheet is opgenomen in bijlage 2. Nadere achtergrondinformatie vindt u in de overige bijlagen. Een aantal is –met dank!– overgenomen uit de syllabus Erfgoed en Onderwijs van Erfgoedhuis Utrecht.

Samenvatting

Een zinvol educatiebeleid komt tot stand door voortdurend keuzes te maken. Per mogelijke doelgroep gaat u na welke mogelijkheden uw instelling heeft, wat de sterke en zwakke punten zijn en waar uw prioriteiten liggen. Al doende komt u telkens een stap verder. U zult ook merken dat u keuzes die u eerder heeft gemaakt, in de verdere ontwikkeling van uw plannen zal moeten en willen bijstellen. Alle keuzes hangen onderling met elkaar samen. In een stroomschema weergegeven zou dit proces een wirwar aan lijnen opleveren. Hieronder is het proces schematisch weergegeven in een tabel. Deze vormt de basis voor zowel training als syllabus, en valt samen met de inhoudsopgave van de syllabus.

	Fase in het proces		Output
1	Inventariseren en analyseren		<i>Mijn persoonlijke visie op educatie van deze organisatie; feitelijke informatie</i>
2a	Draagvlak zoeken, intern en extern		<i>Formuleren van de visie op educatie van deze organisatie</i>
2b	Doelgroepen in kaart brengen en kiezen welke het meest kansrijk zijn		<i>Beschrijven van doelgroepen Wie</i>
2c	Welke inhoud komt per gekozen doelgroep aan bod		<i>Beschrijven van doelstelling per doelgroep Wat</i>
3	Wat ga ik concreet doen, hoe pak ik het aan?		<i>Maken van concreet actieplan per doelgroep, educatieve middelen bepalen Hoe</i>
4	Uitvoering		<i>Vinger aan de pols houden, loopt het zoals ik verwacht had. Waar om wel (succesfactoren) en waarom niet (verbeterpunten)</i>

5	Evaluatie		<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Op productniveau</i> 2. <i>Op beleidsniveau</i> <p><i>Wat wil ik veranderen of verbeteren.</i></p>
---	-----------	---	---

Tips

Tot slot drie belangrijke tips bij het ontwikkelen van educatiebeleid voor uw instelling:

- U kunt het niet alleen !
- Treed in overleg met collega's in- en extern en praat uitvoerig met de doelgroepen.
- Het eindproduct helpt om de uitvoering te verbeteren, het is een werkdocument en niet bestemd voor de bureaula !

Uitgangspunten ontwikkelen educatiebeleid

Een belangrijke voorwaarde voor succesvol educatiebeleid is dat educatie geen ad hoc aangelegenheid is, maar onderdeel uitmaakt van het algemene beleid. Daar komt uit voort dat er voor het structureel uitvoeren van de educatieve taak middelen en menskracht worden vrijgemaakt. Het willen ontvangen van onderwijsgroepen is een beleidsmatige keuze waar de hele organisatie achter moet staan.

Wat geldt voor het algemene beleid van uw instelling geldt hier evenzeer: educatiebeleid ontwikkelen impliceert keuzes maken. In doelgroepen maar ook in de inzet van geld, tijd, collectie, menskracht, partners enzovoort. Om dit keuzeproces inzichtelijk te maken wordt in training en syllabus telkens teruggegrepen op drie uitgangspunten: over de doelgroepen die u kan kiezen, de factoren die uw keuzes bepalen en over het proces waarin deze keuzes tot stand komen.

Het onderwijs is divers

Met 'het onderwijs' als doelgroep komt u er niet. Ook de onderverdeling in basis- en voortgezet onderwijs doet geen recht aan de grote diversiteit aan onderwijssoorten. In de tabel hieronder vindt u een heldere indeling in onderwijssoorten. Elke onderwijssoort vergt een eigen aanpak. De meeste erfgoedinstellingen hebben ervaring opgebouwd met het primair (PO) en het voortgezet onderwijs (VO). In de bijlagen bij het stappenplan in de syllabus wordt daarom extra aandacht besteed aan de leerlingen en scholen PO en VO.

Primair Onderwijs (PO)	Onderbouw (groep 1 t/m 3: 4 tot 6 jaar) Middenbouw (groep 4 t/m 6: 7 tot 9 jaar) Bovenbouw (groep 7 en 8: 10 tot 12 jaar)
Vorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (Vmbo)	Onderbouw (12-15 jaar) Bovenbouw (16-18 jaar)
Hoger algemeen en voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (Havo/VWO)	Onderbouw Tweede fase
Hoger beroepsonderwijs en universitair onderwijs (HBO/Universitair)	
Middelbaar beroepsonderwijs en volwasseneneducatie (Regionale opleidingscentra; ROC)	

Tabel 1 Onderwijssoorten

Vijf factoren hebben grote invloed op uw keuzes

Er is geen blauwdruk te geven voor het educatiebeleid van een museum of archief. U kiest zelf hoe u de balans legt tussen onderwijsdoelgroepen en andere publieksgroepen. U bepaalt hoeveel personeel u wilt of kunt inzetten voor het begeleiden van onderwijsgroepen. Ook kunt u zelf een grens stellen aan het aantal onderwijsgroepen dat u op jaarbasis kunt of wilt ontvangen. Bij alle keuzes die u maakt, spelen steeds dezelfde vijf factoren een rol: doelgroepen, collectie, gebouw, menskracht en financiën. Zie voor een uitwerking hiervan de volgende pagina.

Factor	Aandachtspunt	voorbeeld
Doelgroepen	Wees specifiek in wie u wilt bereiken. ⁵ Vorm voor uzelf een goed beeld van de kenmerken van deze doelgroep.	Als er in uw directe omgeving geen VO scholen zijn, dan is dat een lastig te bereiken doelgroep.
Collectie	Ken uw eigen collectie, het is de kern van uw aanbod, uw unieke bijdrage aan het onderwijs.	Als u in uw collectie geen voorwerpen heeft van rond 1900, is het moeilijk daar een project voor groep 5/6 voor te maken.
Gebouw	Het gebouw is een gegeven waar niet snel iets aan te veranderen valt. Wat zijn de mogelijkheden die het gebouw biedt en wat is niet mogelijk?	Als uw gebouw een kleine entree en smalle trappen heeft, dan is het lastig om grote groepen of twee groepen tegelijk te ontvangen.
Menskracht	Educatie is niet afhankelijk van één persoon, er zijn altijd meerdere mensen in de organisatie bij nodig. Intern draagvlak is noodzakelijk.	Als uw vrijwilligers geen belangstelling hebben voor het begeleiden van schoolklassen, dan kunt u proberen voor dit specifieke doel nieuwe vrijwilligers te werven.
Financiën	Het uitvoeren van educatie kost geld (menskracht, materialen), het kan ook geld opleveren (entree-inkomsten, verhuur leskisten, inkomsten rondleidingen) en draagvlak creëren bij overheid, fondsen of bedrijfsleven wat extra inkomsten kan opleveren.	Als u eigenlijk geen budget tot uw beschikking heeft dan is het verstandig om met het weinig geld dat er wel is producten te maken die langere tijd meegaan en niet snel aan slijtage onderhevig.

Tabel 2 Bepalende factoren

Voorbeelden en consequenties

Training en syllabus nodigen u uit per onderwijssoort te bepalen waar u kansen ziet liggen voor uw instelling en wat daar de voor- en nadelen van zijn. Deze afwegingen kunt u pas maken nadat u intern en extern de nodige informatie, inzichten en draagvlak hebt vergaard (zie stap 2c. op pagina 20). Tijdens de training zal hier aandacht aan worden besteed met behulp van praktische voorbeelden.

⁵ Het basisonderwijs bijvoorbeeld, is onder te verdelen in beneden-bouw (4-6 jaar, groep 1 en 2), middenbouw (6-9 jaar, groep 3, 4 en 5) en bovenbouw (10-12 jaar, groep 6, 7 en 8).

1 Inventariseren bestaande situatie: wat tref ik aan?

Educatiebeleid ontwikkelen begint met inventariseren van wat er op dit moment en in het recente verleden is gedaan met en voor het onderwijs. Vaak zijn de bestaande activiteiten min of meer toevallig tot stand gekomen, en zijn ze niet in onderlinge samenhang gebracht. Bepalen waar u met educatie naar toe wilt kan alleen als u weet waar u nu staat. De eerste stap is daarom het systematisch in kaart brengen van wat uw archief of museum nu al doet, voor wie en met welke middelen. Dat kunt u te weten komen door een inventarisatie te maken van de huidige educatieve producten en diensten en uw omgeving.

STAP 1a Motivatie

---

1. Waarom onderwijs en educatie

Waarom wil uw organisatie aandacht besteden aan het onderwijs? Welk doel wilt u ermee bereiken? Ligt er een interne aanleiding of wens aan ten grondslag of reageert u op impulsen uit de omgeving?

2. Wat is het doel van uw beleidsplan educatie

Het ontwikkelen van een educatiebeleidsplan is geen doel op zich (vermijd de bureaula!) maar een instrument om uw doelen te bereiken. Hoe wilt u uw beleidsplan inzetten?

Vragen

Waarom is het nodig om een beleidsplan educatie op te stellen?

Denk aan:

- intern en extern helderheid krijgen over educatie binnen de eigen instelling
- bezoekersaantallen vergroten
- regionale spreiding van het publiek bewerkstellingen door middel van het bereiken van scholen in de regio
- instrument voor subsidie- en fondsenwerving

Voor wie schrijft u het plan?

Denk aan:

- uzelf
- de eigen organisatie
- het bestuur
- potentiële sponsors en subsidieverleners
- onderwijs/scholen
- mogelijke samenwerkingspartners

STAP 1b Beginsituatie

Stand van zaken

1. Huidige positie van uw instelling

Om in kort bestek een beeld te schetsen van uw organisatie kunt u uw museum of archief beschrijven aan de hand van de 6 P's. Dit levert u een eerste, globale schets op, die u straks kunt overnemen als inleiding of bijlage in het beleidsplan.

Product collectie, exposities, publieksaanbod

Publiek	hoe ziet uw huidige publiek eruit
Plaats	welke invloed hebben de locatie en het gebouw op uw product en op de bereikbaarheid, welke collega instellingen liggen er in de buurt
Personeel	beschrijf de aantallen en functies (ook de vrijwilligers)
Prijs	wat 'kost' het de bezoeker om bij u te komen, financieel en qua afstand of reistijd
Promotie	hoe communiceert u met publieksgroepen en met relaties

2. Missie (algemeen)

De missie voor educatie vloeit voort uit de algemene missie of doelstelling van het museum of archief. Die is onder woorden gebracht in het algemene beleidsplan of, als uw instelling daar niet over beschikt, in de oprichtingsstatuten.

Deze missie is vaak ruim geformuleerd en zal u waarschijnlijk weinig houvast geven om een educatieve missie te formuleren. Toch is het in deze beginfase zaak om de missie van het museum of archief scherp te krijgen, omdat uw educatieve missie en doelstellingen daar een directe relatie mee moeten hebben. Zie ook bijlage 2.

Vragen

- Wat is de belangrijkste taak, de missie van mijn instelling?
- Zit er een educatieve component in deze algemene missie?

3. Collectie

Inhoud, omvang en staat van de collectie.

Vragen

- Wat maakt mijn collectie (en dus instelling) uniek?
- Waaruit bestaat de huidige collectie?
- Kan ik deze onderverdelen in deelcollecties? (thematisch/onderwerpen)
- Op welke thema's hebben we bronnen?

4. Huidige educatieve aanbod

Hoe ziet uw bestaande aanbod voor het onderwijs eruit? Welke begeleidingsvormen heeft u voor het onderwijs en welke inhoud komt aan bod?

Vragen

Welke producten en diensten biedt mijn instelling aan het onderwijs? (Vorm)

Denk daarbij aan:

Persoonlijke begeleiding door uw instelling

- rondleiding
- museum- of archiefles met actieve verwerking ter plekke
- demonstratie
- ontvangst groepen vanwege schoolreisjes

Autonoom bezoek/gebruik door een schoolgroep

- zaalbrief, kijkwijzer, informatiefolders
- speurtocht
- specifieke tekstborden of tentoonstelling
- scriptiepakket
- hands-on objecten en documenten
- documentatie (boeken, tijdschriften, computer met database en internet)

- toegang/inventarissen van de collectieonderdelen

In de klas of thuis

- schriftelijk lesmateriaal in de klas, op verzoek toegestuurd of via de site te downloaden
- handleiding voor docenten inclusief leerlingenmateriaal(idem)
- leskisten met objecten en lesbrieven
- reizende educatieve tentoonstellingen;
- persoonlijke begeleiding (educatie in de klas)
- informatie en documentatie via internet
- voorlichting (telefonische vraagbeantwoording)

De vorm waarin uw instelling iets doet voor het onderwijs heeft natuurlijk alles te maken met de inhoud van dat educatieve aanbod.

Welke onderwerpen komen in de educatieve programma's aan bod? (Inhoud)

Denk hierbij aan:

Inhoudelijke onderwerpen

- de collectie (uitsplitsen naar onderdelen / thema's)
- de specifieke onderwerpen bij tijdelijke tentoonstellingen of projecten
- begrippen (kleur, compositie etc) ipv objecten
- esthetische of historische aspecten (kunstobjecten versus erfgoed)
- specifieke onderwerpen zoals archeologie, geschiedenis, geologie, onderzoek doen etc.
- Gelderse historie en identiteit: Welke 'verhalen' worden nu al verteld en welke zouden dat kunnen of moeten zijn

Onderwerpen die te maken hebben met gebouw en locatie

- het gebouw
- de locatie
- de omgeving

Onderwerpen die te maken hebben met de organisatie / instelling

- het museum of archief als organisatie
- beheer en behoud
- verzamelen, afstoten

5. Huidige onderwijscontacten

Breng in kaart welke onderwijsgroepen uw instelling afgelopen jaren heeft bereikt. Hoeveel scholen, hoeveel klassen en hoeveel kinderen per school bereikt u nu echt? Zet dat vervolgens af tegen het aantal scholen, klassen en leerlingen in uw werkgebied. Daarmee maakt u het huidige en het mogelijke bereik zichtbaar.

Schoolreisjes vallen in de meeste gevallen buiten dit overzicht. Kenmerken van schoolreisjes zijn:

- de school komt van verder weg, buiten het eigen werkgebied
- de school wil graag een recreatief aanbod met een licht educatief karakter
- er kan geen sprake zijn van voorbereiding op school of verwerking achteraf
- er is geen structurele band met de scholen die in het kader van een schoolreisje komen

Indien u wel een structureel contact heeft met de schoolreisjes school en er is wel goed overleg over het aanbod, kunt u dit opnemen in de matrix.

Vragen

- Hoe groot is de regio van waaruit scholen bereid zijn naar uw instelling te reizen?
- Welke scholen bevinden zich in deze omgeving? Welke daarvan bereik ik wel, welke niet?
- Welke onderwijssoorten bereikt mijn instelling nu? Met hoeveel onderwijsgroepen?
- Hoeveel schoolgroepen komen daadwerkelijk binnen de muren van mijn instelling? Welke leeftijdsgroepen overheersen?
- Bij hoeveel scholen kom ik zelf daadwerkelijk binnen?
- Wat is het geografisch bereik per onderwijssoort?
- Welke onderwijsdoelgroepen zijn in het verleden wel benaderd maar tot nu toe niet geïnteresseerd?
- Is er een kunstmenu aanwezig in onze gemeente en doet onze instelling daar aan mee?

Voorbeeldmatrix:

Mogelijke doelgroepen	Naam school	Plaats school	Klassen aantallen	Leerlingen aantallen	Vorm van het aanbod	Inhoud van het aanbod
PO onderbouw	-	-	-	-	-	-
PO middenbouw	X	A	2	48	Speurtocht	Stijlkamers
	Y	A	1	23	Speurtocht	Stijlkamers
PO bovenbouw	X	A	1	26	Rondleiding	Archeologie
VMBO basisvorming	Q	D	1	15	Speurtocht	Ambachtenszolder
VMBO tweede fase	-	-	-	-	-	-
Havo/VWO basisvorming	Z	B	3	45	Project	Schilderijen-collectie
Havo/VWO bovenbouw						
HBO						
Universitair						
ROC						
Totaal 2005	5 scholen		9 klassen	165 lln.		

6. Personeel en menskracht

Grofweg is het educatieve werk van een museum of archief in te delen in vijf verschillende taken: informeren, organiseren, ontwikkelen, begeleiden en netwerken. Deze taken kunnen door een of meerdere personen worden uitgevoerd.

Vragen

- Wie doet de organisatie? (zoals inroosteren rondleidingen en docenten, adressenbeheer, boekingen, mailing scholen)
- Wie ontwikkelt het materiaal?
- Wie begeleidt de groepen?
- Bij wie komen de vragen om informatie (over organisatie en collectie) terecht?
- Wie onderhoudt de persoonlijke contacten met de scholen?
- Wie onderhoudt de persoonlijke contacten - als het gaat om onderwijs- met collega-instellingen, de gemeente etc.?

Denk aan:

- educatief medewerker
- conservator, archivaris
- vrijwilligers
- studenten aan opleidingen voor educatoren of pabo's (stagiaires)
- docenten of ouders als begeleiders van de schoolgroepen
- vertegenwoordigers van speciale groepen
- freelance vakmensen

7. Gebouw

Het gebouw waarin uw instelling is gevestigd bepaalt of u schoolgroepen kan ontvangen en zo ja, hoe u dat doet. Indien uw gebouw niet geschikt is voor het ontvangen van schoolgroepen zou u ook kunnen uitwijken naar een andere locatie.

Vraag

- Waar vinden de huidige educatieve activiteiten plaats?
  - tentoonstellingszaal
  - studiezaal
  - depot
  - afzonderlijke ruimte voor educatieve lessen/verwerking
  - scholen/in de klas
  - club- of buurthuis

8. Communicatie en publiciteit

Communiceren met het onderwijs vergt een gerichte benadering. Persoonlijke contacten vormen een essentiële voorwaarde, met docenten, cultuurcoördinatoren en schoolbestuurders maar ook met intermediairs van andere culturele instellingen die als taak hebben samenwerking tussen scholen en instellingen te bevorderen (bibliotheek, plaatselijke steunfunctie instelling voor kunst- of erfgoededucatie etc.). Dit kost veel tijd en energie, maar is noodzakelijk om een zinvolle en structurele relatie met het onderwijs op te bouwen.

Vragen

- Heeft mijn instelling contacten met het onderwijs? Persoonlijke contacten? Incidenteel of structureel?
- Wat doet mijn instelling aan publiciteit? Rechtstreeks of samen met/via andere instellingen?
- Wordt aangehaakt bij andere aanbieders van of bemiddelaars in culturele activiteiten (lokaal, regionaal)?
- Neemt mijn instelling deel aan netwerken?

9. Budgetten

Is er een budget voor educatie beschikbaar?

Vragen

- Hoeveel budget is beschikbaar voor educatie en hoe wordt dat beheerd?
- Hoe is het budget verdeeld en te gebruiken?
- Worden er subsidies aangevraagd? Worden sponsors benaderd?

10. Conclusie

U heeft nu een beeld van wat uw instelling op dit moment doet voor het onderwijs. Deze beschrijving kan straks integraal worden opgenomen in uw beleidsplan, eindigend met het antwoord op onderstaande vraag:

Vraag

- **Als ik globaal naar het totaalplaatje van de educatieve inspanningen van mijn organisatie kijk, waar liggen dan de kansen, wat zijn (nog) zwakke plekken??**

STAP 1c Dromen en ambities

Wat wil je zelf?

1. What makes you run?

Persoonlijke betrokkenheid is de sleutel tot succes. U bent de aanjager van onderwijsaanbod bij uw instelling. Waarin schuilt uw eigen motivatie? Waarom is het zo leuk, zo belangrijk om onderwijsgroepen kennis te laten maken met uw museum of archief?

Vragen

- Wat wil ik persoonlijk bereiken bij de leerlingen die in mijn instelling komen? Wat wil ik dat ze leren of ervaren, en hoe?
- Wat is mijn wildste plan? Wat zou ik willen realiseren als ik een zak met geld kreeg? Wat is mijn ideaal voor deze organisatie?

2. Visie op educatie

Fundament voor uw beleidsplan is uw visie op educatie. Tijdens het nadenken over de vragen in dit stappenplan wordt het u waarschijnlijk steeds duidelijker *waarom* u het onderwijs als doelgroep kiest, en welke ideeën er bij uw instelling leven over de rol van de leerlingen. Een visie is ruim geformuleerd en is overkoepelend voor tientallen concrete educatieve projecten over inhoudelijke onderwerpen. De visie die u kiest is bepalend voor de producten die uw instelling aanbiedt. Een visie kan bijvoorbeeld zijn:

- ik wil jongeren laten zien dat het verleden van belang is voor het heden;
- ik wil jongeren met andere ogen laten kijken naar de wereld om hen heen;
- ik wil jongeren kennis laten maken met de rijke historie van de plek waar ze leven;
- Ik wil belangrijke (regionale) kunstenaars onder de aandacht brengen van jongeren;
- Ik wil laten zien dat het verleden nog steeds actueel is;
- Ik wil dat er jongeren in mijn instelling komen, omdat zij het publiek van morgen zijn;
- Ik wil jongeren bewust maken van het museum/archief als maatschappelijke instelling.

Vragen

- Wat wil ik bij de leerlingen bereiken? Wat wil ik ze meegeven?
- Zie bijlage 3 Visies op leren: welke manier van leren in mijn instelling spreekt mij het meest aan?

Denk aan:

- Staat de inhoud voorop of gaat het om het proces bij de leerling?
- Wil ik graag sturen richting de 'juiste' uitkomst of laat ik de bezoeker vrij in zijn eigen interpretatie?
- Wat vind ik belangrijk: kennis, houding, waarden en normen, gedrag?

3. Gewenste rol

Ook scenario's kunnen verhelderend werken bij beleidsontwikkeling. In de Inleiding op pagina 4 zijn vier mogelijke scenario's genoemd. Hiermee kunt u uw visie bepalen op de rol van uw instelling voor het onderwijs. Het gaat daarbij in dit stadium om uw persoonlijke mening.

	Scenario	Voorbeeld
1.	De culturele instelling neemt geen initiatief richting onderwijs.	Landhuis Y is opengesteld voor bezoekers. Het Landhuis is royaal gemeubileerd, rondleidingen vinden plaats in kleine groepen van max. 10 personen. Scholen zijn welkom op dezelfde basis als elke andere bezoeker.
2.	De culturele instelling reageert op de incidentele vraag vanuit het onderwijs.	Museum X vindt het leuk als er een schoolklas komt, maar geeft geen prioriteit aan deze doelgroep. Als er een school langskomt krijgen ze een hartelijk ontvangst en een rondleiding van de conservator die het verhaal

		op een leuke manier toespist op de interesse van de kinderen. Enige tijd geleden is er dankzij een stagiair van de pabo een speurtocht ontwikkeld.
3.	De culturele instelling neemt initiatief om in overleg met het onderwijs producten en diensten te ontwikkelen.	Museum en archief in plaats Z hebben samen een educatief medewerker en een paar vrijwilligers die graag jeugd willen begeleiden. Vanuit de eigen collecties worden lesbrieven, speurtochten en projecten ontwikkeld. Deze worden met wisselend succes door het onderwijs afgenomen. Er ontstaat initiatief tot een structureel overleg met een paar scholen. Met als doel de producten beter op het onderwijs aan te laten sluiten.
4.	De culturele instelling heeft zich een structurele plaats verworven in het lesaanbod van de scholen. De instelling neemt een aantal taken van de scholen over en is daarmee een verlengde van de school.	Het Museum en het Archief en in Q worden jaarlijks bezocht door een aantal basisscholen uit de omgeving. Het aanbod (bronnen en lesmateriaal in de klas en een bezoek aan de instellingen) maakt onderdeel uit van een doorgaande leerlijn cultuureducatie, opgesteld in samenspraak met betrokken docenten. Tussen beide instellingen is sprake van een duidelijke taakafbakening. Een maal per jaar wordt het lesaanbod samen met docenten en een aantal leerlingen geëvalueerd en zonodig bijgesteld.

Vragen

- In welk scenario voel ik mij het meeste thuis?
- Naar welk scenario (of onderdelen daarvan) wil ik toe werken met mijn instelling?

4. Conclusie

Uw antwoorden op de vragen bij stap 1c geven de richting aan die u met uw instelling wilt ingaan. Ze zijn bepalend voor de koers en het ambitieniveau van uw educatiebeleid. Op den duur kunt u uw visie verder aanscherpen.

Vragen

- Wat is mijn visie op educatie (als instelling) en onze rol voor het onderwijs?
- Strookt deze visie met de algemene visie van onze instelling?

2 Analyseren

STAP 2a Intern

Wat wil mijn instelling met het onderwijs?

Om intern draagvlak te creëren voor educatie en alle mogelijkheden optimaal te benutten, gaat u bij uw collega's te rade over hun opvattingen rondom educatie. Praat bijvoorbeeld met de conservator of archivaris, de pr- of marketingmedewerker, de directeur, een bestuurslid en betrokken vrijwilligers over onderstaande punten. Dit kan in de vorm van individuele gesprekken of in een groter verband. Uw antwoorden uit het vorige hoofdstuk *Stap 1* vormen de basis voor dit gesprek.

1. Vaststellen doel beleidsplan

Informeert uw collega's over de aanleiding om educatiebeleid te formuleren. Zie stap 1a.1.

2. Educatieve missie

De algemene doelstelling van uw instelling (zie 1b.2) en uw visie op educatie (1c) leveren de ingrediënten voor de educatieve missie van uw instelling. Bespreek met uw collega's de algemene missie van uw instelling en uw visie op onderwijs en educatie. Probeer overeenstemming te bereiken op een mogelijke educatieve missie van uw instelling.

Vragen

- Wat wil onze instelling bereiken bij de leerlingen? Wat willen we dat ze leren of ervaren, en hoe?
- Hoe formuleren we onze visie op educatie (als instelling) en onze rol voor het onderwijs?

3. Inzet en mogelijkheden collectie

Binnen een museum of archief kunnen heel verschillende opvattingen leven over hoe de collectie moet worden ingezet voor educatie. Basisvraag is welk verhaal uw instelling wil vertellen, en aan wie.

Vragen

- Welk verhaal/verhalen willen we vertellen en aan wie?
- Welke collectieonderdelen zijn geschikt voor educatief gebruik? Welke minder?

4. Educatieve producten en diensten

Door uw overzicht van het huidige educatieve aanbod intern toe te lichten en ter discussie te stellen, kunt u de betrokkenheid en het draagvlak bij uw collega's, directeur, bestuur en vrijwilligers stimuleren en boven tafel krijgen welke kennis, vaardigheden en ambities van collega's (beter) kunnen worden benut.

Vragen

- Zijn mijn collega's op de hoogte van het huidige educatieve aanbod?
- Welke vragen en verzoeken op het gebied van educatie bereiken hen geregeld?
- Wat merken zij van de bestaande educatieve activiteiten? Wat vinden ze ervan? Wat missen ze?

5. Interne betrokkenheid bij educatie

Bespreek hoe beslissingen over te kiezen doelgroepen tot nu toe tot stand kwamen, en hoe dat idealiter gebeurt. Duidelijkheid over procedure en criteria geven zowel uzelf als uw collega's nu en in de toekomst houvast in een consequente uitvoering van het educatiebeleid.

Vragen

- Wie bepaalt de keuze van de onderwijsdoelgroepen tot nu toe?
- Met welke argumenten is voor die doelgroepen gekozen?
- Op welke manier willen en kunnen mijn collega's worden betrokken bij educatieve activiteiten? Wordt hun inhoudelijke expertise benut?
- Is het zinvol dat de educatief medewerker de overige medewerkers 'opleidt' of op vaste tijden informeert?

6. Externe contacten

U en uw collega's hebben waarschijnlijk meer contacten (formeel en informeel) met externe personen en partijen dan u zich doorgaans realiseert. Al deze contacten kunnen aanknopingspunten bieden voor uw educatief aanbod voor het onderwijs.

Vragen

- Hebben mijn collega's (incidenteel of structureel) contacten met het onderwijs in het werkgebied van onze instelling? Zo ja, waarom en met wie?
(Denk aan: scholen, individuele docenten, leerlingen, ouders, enzovoort)

7. Conclusie

Na deze interne gesprekken kunt u een visie op het aanbod van uw instelling formuleren en heeft u hiervoor intern draagvlak weten te creëren.

Vragen

- Op welke punten is, na de interne gespreksronden, mijn visie aangescherpt of zelfs gekanteld?
- Heb ik mijn collega's warm weten te maken voor mijn wensen en ideeën op het gebied van educatie? (intern draagvlak)
- Hoe formuleer ik de visie op het educatieve aanbod van onze instelling?

STAP 2b Extern

Is er extern draagvlak voor mijn educatieve visie?

Nu er intern overeenstemming is over de educatieve visie is het van belang om te kijken of deze visie buiten de muren van de eigen organisatie ook houdbaar is. Voer niet alleen gesprekken met de directe afnemers, het onderwijs, maar ga ook praten met collega-instellingen en met uw subsidiegever(s).

1. Aanbod collega-instellingen

Collega-instellingen kunnen met u concurreren om de aandacht van scholen. Maar ze kunnen evenzeer geschikte samenwerkingspartners zijn. Kijk daarom wat de andere aanbieders al doen. Vergelijk op doelgroepen, inhoud en aanpak, prijzen, presentatie. Kijk waar witte vlekken zijn, waar sprake zal zijn van concurrentie en waar bundeling van krachten mogelijk is. Maak afspraken tussen culturele instellingen onderling, ontmoet elkaar in platforms voor afstemming en samenwerking. Denk ook eens over de 'erfgoedgrenzen' heen. De voorbeeldmatrix hieronder kan u helpen zich een beeld te vormen van de culturele kaart van uw omgeving.

Voorbeeldmatrix extern aanbod

plaats	instelling	discipline/ sector	onderwijs- doelgroepen	VORM van aanbod	INHOUD van aanbod	prijzen
X	Museum X	Historisch	PO	Speurtocht	Project kleding	1,50 per leerling
X	Archief X	Genealogie	1 vmbo	Onderzoek kleine groepjes	stamboomonderzoek	gratis
X	Muziekschool	Muziek	PO groep 5	Workshop	Slaginstrumenten	0,75 per leerling
Y	Historische Vereniging	Stadshistorie	PO groep 8	Stadswandeling	Monumenten	15 per groep
Y	Gemeentelijke archeoloog	Archeologie	2 vmbo	Actieve rondleiding	Kijken bij opgraving	gratis

Het invullen van de matrix kan veel tijd kosten, maar het resultaat is dat u een goed beeld heeft gekregen van de omgeving waarin uw organisatie opereert. Op basis daarvan kunt u kiezen voor bijvoorbeeld strategische samenwerking met een partnerinstelling of zelf samenwerking initiëren.

Vragen

- Welke erfgoedaanbieders zijn er in mijn omgeving?
  - Denk aan musea, archieven, monumentenorganisaties, archeologische of historische verenigingen, ondersteunende instellingen op het gebied van erfgoededucatie, bibliotheken.
- Wat doen de andere aanbieders richting onderwijs? Wat spreekt me daarvan aan? Wat vind ik leuk en waarom?
  - Denk aan kunstinstellingen zoals theaters en galeries, muziekscholen, creativiteitscentrum, kinderboerderij of centrum voor natuur- en milieueducatie, maar ook amateur muziekgroepen etc.
- Welke prijzen hanteren ze?
- Wat wordt digitaal aangeboden? (Zie bijlage 9 met informatiebronnen over onderwijs en cultuureducatie)
- Is er een 'gat in de markt'? Zo ja, kunnen wij daar als instelling op inspringen?

2. Wensen en mogelijkheden scholen

De concrete vraag van de scholen in uw omgeving en van de leerlingen zijn het beste te achterhalen door met hen te gaan praten. Zoek daarom daadwerkelijk contact met een paar scholen. Ga daarbij na waarom een school uw instelling zou kunnen of willen bezoeken. Bedenk wel: scholen en leerlingen hebben hun eigen doelstellingen. Bespreek daarom met onderwijsvertegenwoordigers (directeuren en docenten) de doelstellingen van de scholen en analyseer gezamenlijk de doelstellingen van de individuele leerlingen. Bijlage 5 'Wat wil het onderwijs' en bijlage 6 'Aandachtspunten voor het leggen van contacten met scholen' kunnen u hierbij ondersteunen.

Vragen

- Welke buitenschoolse activiteiten onderneemt de school al?
- Welke mogelijkheden zien directeur en docenten? Welke wensen hebben ze?
- Bij welke lesmethodes kunnen we (op grond van onze collectie) en willen we (op grond van onze visie) aansluiten?
- Welke behoeften hebben de individuele leerlingen? (bijvoorbeeld bij een bezoek, bij lesmateriaal in de klas of thuis)
- Wat zijn de voordelen van samenwerking voor beide partijen?

3. Contacten collega instellingen

Bepaal aan de hand van het overzicht van het aanbod van collega-instellingen met welke daarvan u nader in gesprek wil gaan, en waarover.

Vragen

- Met welke instellingen werken we al samen? Zijn we hier tevreden over? Maken we maximaal gebruik van de mogelijkheden die samenwerking biedt?
- Welke instellingen werken onderling al samen? Is daarbij aansluiten interessant? Waarom en waarmee?
- Bestaan er lokale of regionale netwerken, die scholen benaderen met een gezamenlijk aanbod? Willen we daarbij aansluiten?

4. Verwachtingen en doelen lokale overheid

Ambtenaren cultuur hebben vaak als taak om samenwerking tussen scholen en culturele instellingen te stimuleren. Ze weten wat er lokaal gebeurt of zou moeten gebeuren en beheren subsidiepotjes. Verdiept u zich daarom eens in het lokale cultuurbeleid.

Vragen

- Welk beleid voert de gemeente (vanuit onderwijs, vanuit cultuur) op dit gebied? Welke suggesties hebben zij voor mogelijke samenwerking?
- Bij wie en wanneer kunnen subsidies worden aangevraagd?

5. Conclusie

Na deze externe gesprekken kunt u de interne visie op educatie van uw organisatie aanscherpen of bijstellen. U heeft antwoord gekregen op de vraag of er extern draagvlak is voor de educatieve visie van uw organisatie.

STAP 2c Balans en speerpunten

Wat kan mijn instelling met het onderwijs?

U kunt nu de balans opmaken: wat gaat u doen, voor wie en waarom. De educatieve visie van uw organisatie ((stap 1c.4) kan nu concreter worden ingevuld. De wens van de scholen, het huidige en het gewenste aanbod, de beschikbare middelen en de doelstellingen moeten tegen elkaar worden afgezet. Daarmee kunt u concrete keuzes maken over de onderwijsdoelgroepen, de locatie, de inhoud van de educatieve ervaring, samenwerking met andere instellingen, de personele inzet, de tarieven enzovoorts.

1. Doelgroepen en globale inhoud bepalen

Bepaal per onderwijssoort waar u kansen ziet liggen voor uw instelling (inhoud: thema's en onderwerpen), en wat daar de voordelen en nadelen van zijn. In onderstaande matrix vindt u dit keuzeprocess schematisch weergegeven. De voor- en nadelen zijn afhankelijk van onder andere de (interne) bepalende factoren: doelgroepen, collectie, gebouw, menskracht en financiën (zie blz. 9). Houd daarnaast ook rekening met de externe analyse: wat doen de collega-instellingen en wat zijn de wensen van het onderwijs.

Doelgroepen / Onderwijssoorten	Kansen (Wat)	Voordelen (waarom wel?)	Nadelen (waarom niet?)	Eindoordeel / Afweging (+, - en +/-)
PO onderbouw				
PO middenbouw				
PO bovenbouw				
Vmbo onderbouw				
Vmbo bovenbouw				
Havo/VWO onderbouw				
Havo/VWO bovenbouw				
HBO/Universitair				
ROC				

Uit bovenstaand schema komt naar voren welke doelgroepen voor uw instelling het meest kansrijk zijn. Wat gaat u deze groepen aanbieden? U heeft uw doelgroepen bepaald en kunt nu op basis van de collectie, gesprekken met docenten en leerlingen en de lesmethoden basis- en voortgezet onderwijs kiezen wat u inhoudelijk gaat doen. Probeer uw keuzes zuiver te maken, bepaal dus eerst de inhoud op basis van argumenten en ga daarna pas bepalen welke educatieve middelen het beste passen bij de doelstellingen aan de ene kant en bij de inhoud aan de andere kant.

Vragen

- Op welke onderwijsdoelgroepen richten we ons de komende 3 jaar?
- Welke onderwijsdoelgroepen komen op een termijn van 3 tot 5 jaar aan bod?
- Met welke externe partijen willen we (per onderwijssoort) samenwerken? Waarom?
- Wat willen we per onderwijsdoelgroep bereiken?
- Welke educatieve middelen willen we inzetten en waarom?

2. Speerpunten concretiseren

U heeft nu uw doelgroepen en globale inhoud bepaald. Wat gaat u werkelijk doen om die doelen te bereiken (*hoe*)? Door de doelstellingen per doelgroep nader in te vullen voorkomt u dat uw plannen te weinig concreet zijn om mee aan de slag te gaan. Het dwingt u ook keuzes te maken, bijvoorbeeld tussen de vaste presentaties en tijdelijke exposities. En keuzes over de inzet of het extra aantrekken van personeel, over mogelijke externe partners, over aanpassing van het gebouw en in benodigde apparatuur en andere hulpmiddelen.

Let wel: u hoeft niet alles tegelijk te realiseren. Het is raadzaam om uit te gaan van een geleidelijke opbouw en uitbouw van uw educatieve aanbod.

Vragen

Collectie:

- Welke thema's en rubrieken ga ik de diverse onderwijsdoelgroepen aanbieden? Welke collectieonderdelen horen daarbij?

Gebouw:

- Hoe kunnen gebouw en locatie per gekozen onderwijsdoelgroep worden benut?
- Wat moet er nog aangepast worden?
- Voldoet het gebouw aan de veiligheidseisen bij ontvangst van groepen?
- Denk daarbij aan: trappen, routing, vluchtroutes.

Menskracht:

- Wie gaat de diensten leveren en de producten ontwikkelen?
- Heb ik voldoende menskracht tot mijn beschikking?
- Wat is de rol van de educatief medewerker? De rondleiders? De schooldocenten? De ouders?

Externe contacten onderwijs:

- Hoe blijf ik het beste op de hoogte van de wensen en mogelijkheden van de verschillende onderwijsdoelgroepen?
- Hoe houd ik betrokken docenten bij mijn aanbod betrokken? Bijvoorbeeld: adviesgroep van docenten en leerlingen, geregelde informatiemiddagen per doelgroep, gericht pr-materiaal of uitnodigingen voor open dagen/tentoonstellingen etc.

Externe contacten collega-instellingen:

- In welke vorm komen de gewenste netwerkcontacten het meest tot hun recht?, Bijvoorbeeld: individuele contacten door conservator(en) en archivaris(sen) zelf of door de educatieve medewerker(s), onderdeel kunstmenu gemeente; deelnemen aan bestaande netwerken, etc.

Materiaal en apparatuur:

- Welke materialen en apparatuur heb ik nodig om educatieve activiteiten aan te kunnen bieden?

Denk hierbij aan bijvoorbeeld:

- audiovisuele en videoapparatuur
- computers
- website

- digitaal adressenbestand
- documentatiemateriaal en kijkwijzers
- materiaal voor actieve verwerking

Bestaand lesaanbod Gelderland:

- Welk bestaand lesmateriaal leent zich voor overname of voor vertaling naar het eigen museum/archief?
- Kan het museum/archief aansluiten bij digitaal onderwijsaanbod in Gelderland?
- Kan ons aanbod onderdeel worden van het plaatselijke kunstmenu?

3. Balans tussen visie en doelstellingen

In 1c.4 en 2b.5 heeft u uw educatieve visie verwoord. Hierboven heeft u uw doelstellingen al redelijk concreet geformuleerd. Sluiten uw doelstellingen aan op uw visie?

3 Concretiseren

STAP 3a Actieplan

Het actieplan laat in detail zien welke doelstellingen u wilt realiseren en voor welke onderwijsdoelgroep(en). Per doel worden de afzonderlijke taken weergegeven, wie die gaat uitvoeren, wanneer en wat de kosten zijn. Door dit te doen komt u erachter of uw doelstellingen realistisch, haalbaar zijn.

Het actieplan bestrijkt een periode van 2 tot 3 jaar. U kunt tussentijds controleren of u op de goede weg zit door voortgangscriteria op te nemen. Die kunnen zowel kwalitatief zijn (bijvoorbeeld: tevredenheid van docenten, leerlingen en collega's) als kwantitatief (aantallen leerlingen en scholen, geografische spreiding, aantal activiteiten, aantal producten, inkomsten). Deadlines en kostenbeheersing zijn natuurlijk onmisbaar in het actieplan.

Ook bij het opstellen van het actieplan is het belangrijk om telkens weer de bepalende factoren (doelgroep, collectie, gebouw, menskracht en financiën) langs te gaan. Zo komt u erachter welke tussentijdse stappen of extra acties nodig zijn om doelstellingen te kunnen realiseren. Het kan zijn dat u toch besluit bepaalde doelstellingen bij te stellen of zelfs – voorlopig of helemaal – te laten vallen. Neem in uw actieplan ook de huidige, lopende projecten mee: bepaal of u die blijft uitvoeren, gaat aanpassen of zelfs laat vervallen.

Beantwoord in het actieplan de vragen: wie, wat waar, wanneer en hoe.

Bijvoorbeeld:

Wie (doelgroep)	Wat (inhoud)	Waar (locatie)	Wanneer (start uitvoering)	Hoe inhoud	Hoe organisatie en opvang leerlingen
PO Groep 3 en 4	Project Verzamelen <i>Bestaand project</i>	Ontvangstruimte en expositie begane grond	Najaar 2006	Overleg EDU-ART / Gelders Erfgoed	2 jeugdguiden, vrijwilligers
PO Groep 6	Tien thema's uit de collectie	Info te downloaden via onze website	November 2006	Ed. medewerker Levert content voor website	Promotie via PR medewerker
PO Groep 8	Prehistorie en archeologie. <i>Bestaand project</i>	Ontvangstruimte en zaal archeologie	September 2007	Extern stadsarcheoloog	Externe vrijwilliger via stadsarcheoloog
1 vmbo	Kennis maken met het archief	Studiezaal en depot	Februari 2007	Educatief medewerker en hoofd studiezaal	Educatief medewerker en hoofd studiezaal
3 havo / vwo	Historisch onderzoek, omgevingsonderwijs. <i>Bestaand project</i>	Website en studiezaal	Maart 2007	i.s.m. Gelders Erfgoed en educatief medewerker	Hoofd studiezaal
4 havo / vwo	CKV project	Hele museum	Schooljaar 2007 / 2008	i.s.m. EDU-ART en educatief medewerker	baliemedewerker

Bovenstaand plan is alleen maar een eerste aanzet tot het actieplan. Alle onderdelen van dit schema moeten nog verder uitgewerkt worden. Elk afzonderlijk project wordt apart beschreven: hoe ziet het

lesmateriaal er uit, wie zorgt hiervoor en wie ontvangt en begeleidt de groep? Zeker als er externe partners bij de begeleiding betrokken zijn is het van belang tijdig goede afspraken te maken.

Wees creatief!

Tot nu toe ging het vooral om het inventariseren van wat uw organisatie al deed en het bepalen van visies en doelen. Nu kunt u concreet worden en brainstormen over welke educatieve middelen u gaat inzetten om uw doelen te verwezenlijken.

Laat uw creativiteit u in de steek? Kijk dan eens bij collega-instellingen wat zij bieden. Ook op internet zijn veel voorbeelden van lessen te vinden. Laat u inspireren door een collega en maak zelf iets nieuws, of overleg met een collega over overnemen van het materiaal. Ga eens kijken hoe een collega-instelling een schoolgroep ontvangt en begeleidt en kom zo zelf op nieuwe ideeën.

Heeft u uw plannen klaar?

Bekijk ze nog eens goed en wees eerlijk. Komen ze een beetje in de richting van de dromen die u aan het begin van dit traject had?

STAP 3b Financiën

Financiën vormen een zeer bepalende factor voor het vaststellen van het definitieve educatieve aanbod. Beschikt u over voldoende geld om uw voornemens te kunnen realiseren?

Misschien moet het plan toch bijgesteld worden of besluit u extra subsidie aan te vragen, sponsors te benaderen of gebruik maken van bestaand lesmateriaal.

Vragen

- Beschik ik over voldoende budget om mijn plannen te realiseren?
- Welke subsidiegevers en sponsors ga ik benaderen? Voor welke (deel)producten of projecten? Via of met wie?
- Is uitwisseling van producten en diensten met scholen of partnerinstellingen mogelijk?
- Kan ik bestaande programma's of lesmateriaal overnemen?

4 Uitvoeren

STAP 4 Uitvoering

De uitvoering is de langverwachte fase waarin zal blijken of uw plannen reëel waren. Theorie en praktijk komen bij elkaar.

De uitvoering van het educatieve beleid wordt op twee niveaus bekeken:

1. Productniveau. Het uitvoeren van een project of programma voor een schoolklas. De definitieve uitvoering voor de doelgroep. De activiteit kan direct na afloop worden geëvalueerd en zonodig bijgesteld. Vond de groep het leuk, is de docent tevreden en is de interne organisatie goed verlopen?
2. Beleidsniveau. De uitvoering van het totale beleidsplan educatie. Het beleidsplan educatie heeft een looptijd van 3 tot 5 jaar. Tussentijds kan gekeken worden of de grote lijnen kloppen en de ruimere doelstellingen gehaald worden (zie stap 5 Evaluatie).

Per actieplan zal de uitvoering verschillen. De taken van de voor educatie verantwoordelijke persoon komen echter in grote lijnen overeen. Hij of zij:

- stuurt het ontwikkelen en aanbieden van het educatieve aanbod aan (of doet dat zelf);
- houdt in de gaten of de kwaliteit van het aanbod goed is en blijft;
- ziet toe of dit aanbod beantwoordt aan de (wellicht veranderende) vraag bij het onderwijs en bij collega-instellingen;
- zorgt voor intern en extern draagvlak voor het educatieve aanbod;
- houdt in de gaten of het gebouw inderdaad toegerust is op de gekozen activiteiten;
- onderhoudt de externe contacten;
- ziet toe op de inzet van menskracht en begeleidt rondleiders en docenten;
- motiveert de vrijwilligers;
- verzorgt of ziet toe op de communicatie en publiciteit;
- bewaakt het budget;
- en houdt al doende bij wat in de laatste stap wordt besloten: de evaluatie van het educatiebeleid (zie hierna).

Het loopt nooit zoals u had verwacht!

Er gaan altijd dingen anders dan u had gepland, dat is het onverwachte van de uitvoeringsfase van een project. Houd er daarom vooraf rekening mee dat de dingen anders zullen lopen en dat u er onverwacht toch meer tijd in zal stoppen dan u had gedacht. Wat kan er zoal gebeuren?

- Enkele scholen die positief hadden gereageerd op uw aanbod, komen nu toch niet omdat er iets anders tussendoor kwam, wat meer prioriteit had voor de school (factor doelgroep);
- U vindt de inhoud van de expositie, waarbij u een educatief product heeft ontwikkeld, tegen vallen. Hoe maakt u het toch interessant voor uw doelgroep? (factor collectie);
- Een deel van de presentatie is gesloten omdat er een nieuwe verwarmingsketel komt (factor gebouw);
- Het nieuwe deel van de vaste presentatie gaat drie maanden later open dan verwacht. Er waren al afspraken met scholen gemaakt, die zullen verzet moeten worden (factor planning);
- De vrijwilliger die wordt ingeschakeld via de stadsarcheoloog is voor twee maanden op vakantie en kan dus geen groep begeleiden (factor externe partners);
- De baliemedewerkers vinden het erg druk als er op een ochtend twee schoolgroepen na elkaar komen en klagen steen en been tegen de andere collega's (factor menskracht);

- U bent niet tevreden over het drukwerk, er is iets weggelaten, maar er is geen geld om het over te doen (factor financiën).

Probeer dergelijke hindernissen te zien als vast onderdeel van het traject, het hoort er gewoon bij. Het is uw taak als eindverantwoordelijke voor de educatie om het hoofd koel te houden, knopen door te hakken en snel voor oplossingen te zorgen.

5 Evalueren

STAP 5 Evaluatie

In het beleidsplan educatie moet aandacht worden besteed aan de evaluatie van educatieve activiteiten en dienstverlening. Evaluaties helpen vooraf de voorwaarden in kaart te brengen om een educatief project tot een succes te maken, tussentijds het ontwerp van de activiteiten of het materiaal te toetsen zodat problemen kunnen worden voorkomen, en achteraf om het succes van een project of product te beoordelen. Uiteindelijk leiden de kleinere productevaluaties tot een overkoepelende evaluatie van het gehele gevoerde beleid.

Zoals de uitvoering bekeken kan worden op productniveau en op beleidsniveau, zo kan ook geëvalueerd worden.

1. Evaluatiechecklist producten, diensten en projecten

U kunt aandacht voor evaluatie op strategisch (lange termijn) niveau garanderen door een standaard checklist op te zetten, waarmee al in de beginfase van elk project keuzes worden gemaakt. In het actieplan (termijn van 2 tot 3 jaar) kunt u bepalen welke onderdelen moeten worden geëvalueerd, en wanneer. Neem alleen evaluatiepunten in uw checklist op waar u iets mee kunt of waar u zelf invloed op kunt uitoefenen.

Vragen

- Hoe evalueren we de educatieve activiteiten en producten?
Denk aan:
  - feitelijk (kosten, ureninvestering etc.)
  - proces (knelpunten, successen)
  - inhoud
- Hoe kan de evaluatie van educatieve dienstverlening een structureel punt van aandacht worden, en zo effectief en efficiënt mogelijk worden uitgevoerd?
Mogelijke manieren van aanpak:
  - doel, doelstelling en inhoud van ieder educatief project meteen vaststellen, evenals de bijbehorende middelen, en wat men ervan verwacht in termen van aantallen, contacten, nieuwe bezoekersgroepen;
  - tellen van aantal leerlingen dat het museum/archief bezoekt;
  - enquêtes en vragenlijsten gebruiken, die in het museum/archief kunnen worden ontworpen en ingevuld, of ontworpen en geanalyseerd door externe deskundigen;
  - een groep van adviseurs of gebruikers benoemen om periodiek mee na te denken over productvernieuwing en dienstverlening; eventueel ook programma's, presentaties en dienstverlening te beoordelen;
  - informele gesprekken met groepsleiders / bezoekers;
  - gesprekken in de vorm van focusgroepen met vertegenwoordigers van geselecteerde doelgroepen;
  - gesprekken met collega's (bv. suppoosten, rondleiders);
  - follow-up bezoeken aan andere instellingen;

2. Evaluatie beleidsplan

Beleidsplan en actieplan bieden u en uw instelling houvast bij het ontwikkelen en aanbieden van educatieve activiteiten en diensten. Voor tussentijdse verantwoording en voor vervolgcacties kunt u zich baseren op de doelstellingen uit beleid- en actieplan. Ook hiervoor geven de bepalende factoren houvast (zie de inleiding, pag 4).

Vragen

- Hoe bepalen we of we onze educatieve doelstellingen uit het beleidsplan en het actieplan hebben gehaald?
- Wat leren de evaluaties van de projecten, producten en diensten ons?

BIJLAGEN

BIJLAGE 1: Erfgoededucatie in het kort

Cultuureducatie omvat zowel kunsteducatie als erfgoededucatie. Niet iedereen is op de hoogte van wat dat laatste nu precies inhoudt. Hieronder de kernwoorden rond erfgoededucatie zoals Erfgoed Actueel die gebruikt.

Erfgoed kan worden omschreven als wat vorige generaties bewaard en overgedragen hebben aan de huidige generatie en wat een belangrijk deel van de huidige generatie wenst over te dragen aan toekomstige generaties. Daarbij valt te denken aan materiële en immateriële *sporen van het verleden*.

Erfgoededucatie beslaat een breed terrein. Het gaat namelijk om alle vormen van educatie waarbij erfgoed als doel of middel wordt gebruikt.

Met *doel* wordt bedoeld dat erfgoededucatie zich tegelijkertijd richt op verleden, heden en toekomst - of beter: op de vraag hoe het verleden zich in het heden manifesteert en zich in toekomst zou moeten manifesteren. Erfgoedonderwijs is daarbij dat deel van erfgoededucatie dat zich afspeelt binnen het basis- en voortgezet onderwijs. Het is belangrijk dat leerlingen onderzoeken wat bepaalde objecten van vroeger betekenen voor het leven van nu en wat daarvan de moeite waard is te behouden. Zo ontwikkelen zij een historisch besef. Daartoe dragen bezoeken aan musea en archieven bij, maar ook het bestuderen van bijvoorbeeld een gebouw, de loop van een straat in een oud stadsdeel of van een riviertje in een eeuwenoud landschap, uitdrukkingen en gezegden en de plaatselijke verhalen en gebruiken. Erfgoed is ook *middel*: het maakt de lesstof tastbaar, visueel en hoorbaar en biedt mogelijkheden voor vakoverstijgend onderwijs. Daarmee sluit het goed aan bij het onderzoekend en ervaringsgericht leren.

Door erfgoedonderwijs te verbinden met omgevingsonderwijs en dus het erfgoed uit de directe, *eigen omgeving als uitgangspunt* nemen, groeien de mogelijkheden om de nieuwsgierigheid en betrokkenheid van leerlingen bij het onderwijs te stimuleren aanzienlijk. De aan de omgeving ontleende onderwerpen zijn voor hen immers direct zichtbaar, tastbaar, hoorbaar, ruikbaar, dwz concreet. Voorwaarde is wel dat de leerlingen een actieve, onderzoekende rol krijgen in de speurtocht naar dit verleden van de eigen omgeving. Vooral dan kunnen zij *zich emotioneel verbinden met het onderwerp* - een emotionele binding die niet stopt als het onderzoek is afgerond. En daar moet het om gaan. In het erfgoedonderwijs draait het dus niet alleen om de thematiek, maar zeker ook om de didactiek.

Bij erfgoedonderwijs speelt de actualiteit een wezenlijke rol. Actualiteit niet alleen in letterlijke zin: naast tijdgebonden is zij ruimtegebonden en emotioneel gebonden. De tijdgebondenheid spreekt voor zichzelf: het te onderzoeken onderwerp bestaat 'NU' in materiële of immateriële zin, is dus zichtbaar/hoorbaar *aanwezig in de huidige tijd* - denk daarbij aan een gebouw, een straat, maar ook een taal, gebruiken etc; ruimtegebondenheid slaat op de omstandigheid dat het onderwerp uit de *directe omgeving* moet komen; de *emotionele gebondenheid* is daaraan zeer nauw gerelateerd: het onderwerp moet de leerlingen iets doen, bij hen iets teweeg brengen, de zintuigen van de leerlingen prikkelen, eventueel zelfs historische sensatie oproepen. Van elementair belang hierbij is dat van *directe, concrete bronnen* - van originelen dus - wordt uitgegaan. Jan Kolen, docent erfgoedstudies aan de Vrije Universiteit in Amsterdam zegt daarover: "Een confrontatie met een object uit het verleden kan een historische sensatie opleveren. Dat is tenminste de term die ooit is bedacht voor een onverwacht en vooral direct contact met het verleden. De mogelijkheid van zo'n bijzonder contact mag je niemand ontnemen. Als blijkt dat een object niet echt is, terwijl authenticiteit wél wordt gesuggereerd, voelen mensen zich vaak belazerd."

Erfgoededucatie gaat dus over onderwijs dat het erfgoed in de directe omgeving als onderwerp heeft. Het heeft als vanzelfsprekend een *sterk historisch karakter*, omdat de wording van de eigen omgeving er een belangrijk thema in is. Maar toch is het niet een synoniem voor het schoolvak geschiedenis, omdat het door de onderwerpkeuze bij voorkeur *vakoverstijgend* is. Erfgoedonderwijs kiest zijn onderwerpen immers uit de directe omgeving, terwijl het schoolvak geschiedenis zich dat niet kan veroorloven. Erfgoededucatie kent een *activerender didactiek* dan het geschiedenisonderwijs, al is het alleen maar omdat een wezenlijk deel van het erfgoedonderwijs zich buiten de schoolmuren zal afspelen. Bovendien is dit onderwijs gebaat bij *samenwerking tussen verschillende vakken*. Geschiedenis, aardrijkskunde, maatschappijleer en economie zijn daarvoor de eerst aangewezen vakken. Erfgoededucatie is dan ook

goed in te zetten bij vakoverstijgende projecten. Het is daarbij raadzaam om eenvoudig te beginnen en ieder jaar een iets uitgebreider project te maken, wellicht uitlopend op sector- en profielwerkstukken rond erfgoedthema's. Inzet van ICT biedt daarbij de unieke gelegenheid om grote groepen leerlingen in contact te brengen met erfgoed, variërend van geluidsbronnen en bewegend beeld tot gefotografeerde en geschreven bronnen.

Inspiratie en voorbeelden

Als startpunt voor eigen initiatieven dient **www.erfgoedactueel.nl**, waar niet alleen allerlei informatie over dit onderwerp te vinden is maar ook ruim 250 reeds bestaande projecten. Ook kunt u kijken op de sites van Gelders Erfgoed (www.gelderserfgoed.nl), Edu-Art (www.edu-art.nl). Nieuw is de site www.erfgoedspoor.nl, gericht op het ontwikkelen van een onderwijskundige visie op erfgoededucatie. Onder de knop onderwijs vindt u elke vier maanden nieuwe documenten variërend van diepgravende visiestukken tot zeer praktische, concrete onderwerpen.

Met dank aan Paul Holthuis, vakdidacticus van het UCOG te Groningen. Een uitgebreide versie van bovenstaande tekst is te vinden via www.erfgoedactueel.nl en pabo.cultuurenschool.net.

BIJLAGE 2 : Factsheet beleidsplan

Er is geen vast format voor een beleidsplan educatie. Elk beleidsplan is anders, omdat elk museum of archief anders is. Wel is er een aantal ingrediënten dat idealiter in elk beleidsplan voorkomt.

1. Education mission statement

'A concise, memorable statement that sums up the museum's philosophy on and vision for education. An education mission statement is one or two memorable sentences that sum up the museum's approach to and vision for education and learning. It should be linked to the museum's overall mission statement but should be specific to its role in encouraging and supporting learning.

The most effective mission statements concentrate on what users want and expect from the museum, not on what the museum will do. An education mission statement is vital because it reminds everyone involved with the museum about its educational role, and can be used as a check that planning and other decision making is consistent with your vision.'

2. Education Policy

An education policy should contain a section which states the museum's overall policy on education. It should summarise the museum's philosophy on and approach to education, and what 'education' means in the museum and how it relates to its other key functions.

It should set out the direction for education in the museum and cover areas such as audiences, market research, learning needs, types and quality of provision, exhibition development, evaluation, marketing, the availability of and implications for resources, training of staff and volunteers, and networking.

3. Aims

Your aims are the broad, long-term goals the museum would like to achieve in key areas. You should not have more than half a dozen or so aims. Examples might include:

- _ To become more appealing and accessible to families
- _ To attract more secondary school groups
- _ To generate more income from educational events

Aims state what the museum wants to achieve, not what it intends to do.

4. Objectives

Your objectives are what you intend to do to achieve your aims. Each aim will probably have several objectives. Objectives should be SMART - specific, measurable, agreed, realistic and timed.

For example, to achieve the aim 'To become more appealing and accessible to families', a museum might have the following objectives:

- _ By consulting families about how the museum could be improved, by September 2001
- _ By establishing a family advisory panel, by December 2001
- _ By increasing the number of weekend and holiday workshops, by June 2002
- _ By providing a buggy park, by June 2002
- _ By introducing more hands-on exhibits to the displays, by September 2002
- _ By developing a play area for under sixes, by January 2003

Objectives specify what the museum will do, not how it will do them.

5. Action plan

An action plan shows in detail how you will meet your objectives. It identifies the individual tasks that need to be completed under each objective and specifies who will do them, by when, and what the costs will be.

For example, in order to provide a play area for under sixes, a number of tasks will need to be carried out. These might include establishing a project team, reviewing provision at other venues, consulting parents, raising funds, writing a design brief, appointing designers, trialing exhibits and activities, planning the launch, training staff and volunteers, and carrying out summative evaluation.

An action plan is essential to any education policy - it is only by producing a detailed action plan that you can be sure that your objectives are achievable. Without an action plan there is a danger that your education policy will sit on the shelf and never be used.

6. Performance indicators

Performance indicators are measures of how well you are doing in achieving your aims. They can be either quantitative or qualitative. Quantitative indicators are concerned with numbers, eg number of visitors in family groups, the number of events held, number of teachers' packs produced, amount of money generated etc. Qualitative indicators are concerned with quality, eg levels of visitor satisfaction, whether the museum is meeting customer care standards etc. Meeting deadlines and keeping within budget are also valuable performance indicators to include in your action plan.

Bron: overgenomen uit Sue Wilcinson, toolkit 'Education policy matters', via www.swmlac.org.uk/mli/policy.htm.

BIJLAGE 3 : Visies op leren, visies op educatie

Exposities vanuit een bepaalde visie op leren

Een vaste presentatie of expositie wordt gemaakt omdat het museum, de tentoonstellingsmaker iets wil laten zien of iets wil vertellen aan de bezoeker.

Museummedewerkers maken keuzes hoe zij kennis aan de bezoeker willen aanbieden, hierbij laten zij zich onbewust leiden door hun persoonlijke visie op kennis en leren. Deze gemaakte keuzes zijn bijvoorbeeld te herkennen aan: de veronderstelde basiskennis, de thematiek of invalshoek, de moeilijkheidsgraad of aanspreektoon van de teksten.

Traditioneel leren: kennis staat centraal

Het traditioneel leren gaat uit van de kennis die besloten ligt in de wetenschap. Mensen kunnen kennis nemen van deze grootheid aan informatie door het stapelen van nieuwe kennis op bestaande kennis. Deze vorm van kennisoverdracht is terug te vinden in het klassiek doceren op school en de traditionele expositie. De rol van de docent of de conservator is bij dit leerproces van groot belang. De rol van de leerling is redelijk passief, hij moet de kennis tot zich nemen, alle verbanden en achterliggende ideeën worden hem aangereikt. Deze leraar/conservator heeft twee taken in het leerproces:

1. Hij beheerst zelf de kennis over het onderwerp, structuur, context, de historie, classificatie etc. En doceert vanuit deze kennispositie.
2. Hij ordent deze kennis voor de onwetende leerlingen of museumbezoekers en biedt dit aan in een logisch verband, geordend van eenvoudig naar complex, zodat zij kennis kunnen nemen van zijn kennis.

In een **traditionele expositie** is de inhoud volgens wetenschappelijke lijnen door de conservator is bepaald. Een bezoeker kan inhoudelijk veel leren van een dergelijke expositie, de conservator heeft de belangrijkste deelonderwerpen bij elkaar gebracht en in een logisch verband gezet. Een zwak punt van de traditionele tentoonstelling kan zijn dat het zwaartepunt ligt op de kennis als geheel en er weinig oog is voor de persoon die de kennis krijgt aangeboden. Een valkuil bij een dergelijke expositie kan zijn dat de vaktermen te weinig verklaard worden, dat het kennisniveau te hoog blijkt voor de leek en daardoor het publiek niet echt bereikt wordt.

Indien een dergelijke tentoonstelling goed wordt opgezet, thematisch overdacht en met het oog op het publiek goed overgebracht, is dit een uitstekend middel om bezoeker kennis te laten nemen van een onderwerp. Didactische aanpak, teksten, vormgeving en gebruik van multimedia zijn onmisbare elementen om de informatie betekenisvol over te dragen. Een advanced organiser kan als brug functioneren tussen de aanwezige voorkennis van de bezoeker en de veronderstelde voorkennis waar de conservator van uit is gegaan.

Ontdekkend leren: kennis en mens zijn gelijkwaardig

Deze manier van leren gaat ook uit van het wetenschappelijke kennisidee, maar geeft een grotere, actievere rol aan de lerende zelf. De leerling of de museumbezoeker construeert de kennis voor zichzelf, vindt zelf de verbanden, bouwt bestaande redeneringen voor zichzelf opnieuw op om tot een goed begrip te komen. De lerende vindt het zelf uit, ontdekt door te experimenteren. De docent of museummedewerker begeleidt hem in dit proces, dat leidt tot de algemeen heersende wetenschappelijke visie op het onderwerp. De docent was vooraf op de hoogte van de uitkomst van het leerproces, maar is er van overtuigd dat de kennis beter beklijft als de lerende het proces op zijn eigen wijze heeft doorlopen.

Het **ontdekkend leren** wordt met name toegepast in educatieve tentoonstellingen of -programma's, waarbij de bezoeker spelenderwijs wordt meegenomen op zoektocht naar bepaalde informatie. Een spannend verhaal, een leuke speurtocht en het proberen van een bepaalde vaardigheid leiden er samen toe dat de kennis over een bepaald onderwerp verdiept en vermeerderd wordt. De educatief medewerker zorgt ervoor dat het leerproces een leuk proces is waarbij uiteindelijk wel de vooraf gestelde leerdoelen gehaald worden.

Er duiken ook steeds vaker elementen van het ontdekkend leren op in de gewone (volwassen) exposities. De hands-on opstellingen en de presentaties waarbij het mogelijk is vanuit de ogen van een bepaald persoon de gebeurtenissen te bekijken, zijn hier goede voorbeelden van. Belangrijk kenmerk van dit type exposities is dat de educatief medewerker of samensteller van de expositie bepaalt wat het leereffect van de bezoeker zal zijn. Als hierbij goed wordt aangesloten bij de voorkennis en verwachtingen van de bezoeker en de bezoeker open staat voor het opnemen van de gesloten hoeveelheid kennis, is dit een enorm goede overdrachtsvorm. Leerkrachten die met hun klas een museum bezoeken zullen deze aanpak

zeer op prijs stellen, omdat zij vooraf weten welke doelen er aan het einde van de les gehaald zullen zijn, ongeacht of deze doelen gericht zijn op kennis, houding of vaardigheden.

De term minds-on is hier ook van toepassing. De tentoonstellingsmaker wil een expositieonderdeel zo uitleggen dat de bezoeker het echt begrijpt. Hiervoor is tekstuele informatie alleen niet voldoende en wordt er ook gebruikt gemaakt van beeld. Geluid, AV of hands-on. Een educatieve expositie zal per thema of onderwerp meer ruimte nemen dan een traditionele expositie. De conservator zal waarschijnlijk minder kennis 'kwijt' kunnen, maar de kans is groot dat wat er aan kennis in zit, er ook door de bezoeker uit gehaald wordt.

Constructivisme: mens staat centraal

Bij het constructivisme gaat het met name om het unieke, individuele proces bij de lerende zelf. Anderen kunnen informatie aandragen, de lerende moet er zelf mee aan het werk, op zijn eigen unieke, individuele manier. Het is een proces van assimilatie, herschikken en reorganiseren, een actief interactieproces met de (sociale) omgeving. De kennis die ontstaat heeft geen betekenis buiten het brein van de lerende zelf (eigen persoonlijke context, herinneringen, ezelsbruggetjes etc.). Het onderwijs is sinds een jaar of vijftien bezig met het implementeren van de constructivistische denkwijze in het dagelijkse lesprogramma. Kenmerken van het constructivisme zijn:

- Het persoonlijk leerproces, de individuele voorkennis, de behoeften en de interesses van de bezoeker staan voorop.
- De bezoeker is bezig met het continu herschikken van oude en nieuwe informatie tot een vernieuwd beeld van de werkelijkheid. Dit is een actief assimilatieproces, in tegenstelling tot het passieve stapelen van informatie bij de traditionele expositie.
- De bezoeker construeert in de expositie zijn eigen kennis zoals hij met alle dingen om zich heen interactie heeft. De conclusies die de bezoeker maakt, zijn z'n eigen conclusies en niet voorgestructureerd door een conservator.
- De tentoonstellingsmaker weet niet wat de bezoeker leert.
- Het museum moet beschouwd worden als een encyclopedie of catalogus, niet als een tekstboek. Er is geen lineaire benadering waarbij de conservator de bezoeker naar een bepaalde uitkomst toe leidt, maar een grote hoeveelheid informatie waar de bezoeker zelf uit neemt wat hem aanspreekt.
- Extreme visie van constructivisten: leren vindt plaats zonder onderwijzen, ervaring of beleving is de beste en enige docent.
- Minder extreme visie: eerst wordt er kennis aangeboden, deze kennis kan worden opgedaan door de eigen ervaring. Het verwerken van de kennis gebeurt op een individuele manier.

Een **constructivistisch** educatief aanbod laat veel meer ruimte voor de eigen inbreng en de persoonlijke zijpaden. De einddoelen zijn niet vooraf geformuleerd, want elke bezoeker kiest zijn eigen weg. Een constructivistische aanpak vraagt om veel mogelijkheid tot zelfstudie, een documentatiecentrum, een uitgebreid computerprogramma etc. Een constructivistische expositie is met name geschikt voor het (voortgezet)onderwijs, waar leerlingen beschikken over voldoende lees- en onderzoeksvaardigheden.

Je zou kunnen zeggen dat een bezoeker die zich niets aantrekt van de vaste routing en inhoudelijke opbouw van een expositie, en al zappend zijn eigen route loopt, ook op een constructivistische manier de expositie bekijkt. De bezoeker assimileert de aangeboden informatie op zijn eigen wijze met zijn voorkennis en bestaande kennis over het onderwerp. Hij geeft zijn eigen betekenis aan de tentoonstelling en legt misschien de conclusies van de conservator gewoon naast zich neer. Misschien wordt deze bezoeker op ideeën gebracht om bepaalde verbanden te leggen dankzij de vormgeving en presentatie van de expositie.

Handvat

Wees je bewust van je eigen visie op leren in het museum.

- Staat de inhoud voorop?
- Gaat het om het proces bij de bezoeker?
- Wat denk je echt over de bezoeker, komt hij onwetend het museum binnen, of neemt hij ervaring en kennis mee?
- Wil je graag sturen richting de 'juiste' uitkomst?
- Hoe vrij laat je de bezoeker in zijn eigen interpretatie?
- Wat is de aanspreektoon van de teksten, belerend, enthousiasmerend etc.?

Uit: Levenslang Leren in het Museum, Liesbeth Tonckens, Gelders Erfgoed september 2005.

BIJLAGE 4: Wat wil het onderwijs?

Culturele instellingen kunnen voor alle leerlingen vanaf hun vijfde jaar tot aan hun diploma een rol spelen. Op de basisschool, in de basisvorming, op het VMBO en in de tweede fase kunnen musea en archieven leerlingen een onvervangbare (leer)ervaring bieden. Ze kunnen daarbij op verschillende manieren inspelen op de wensen van het onderwijs. Allereerst moeten instellingen zich afvragen wat zij zelf willen met het onderwijs en waarom. Daarna is het belangrijk te kijken waarom een school de instelling wil bezoeken. Er zijn verschillende soorten bezoek en elke vorm vraagt om een eigen aanpak vanuit de erfgoedinstelling.

Bezoeken in soorten en maten

Recreatief bezoek

Veel scholen bezoeken een museum als educatief ‘toefje’ op een schoolreisje. De leerlingen bereiden in dit geval het bezoek niet voor. In het museum krijgen de leerlingen een rondleiding of doen zij een speurtocht. Bij archieven komt dit soort recreatieve uitjes veel minder voor. Een museum kan zich afvragen wat de meest effectieve vorm is om met dergelijke schoolgroepen om te gaan. Hebben leerlingen na een lange dag nog behoefte aan een rondleiding vol jaartallen? Wat blijft hen van het museumbezoek bij? Het lijkt het verstandigst om bij een recreatief museumbezoek in te zetten op een positieve museumervaring. Bombardeer de leerlingen dus niet met een stortvloed aan feitjes maar ga liever uitgebreid in op een klein aantal objecten. Probeer de leerlingen te betrekken bij de rondleiding en stimuleer het goed bekijken van voorwerpen. Vaak valt er aan een object door de leerling zelf al heel veel te ontdekken. Bekijk de kijktochten of speurtochten die het museum aanbiedt eens kritisch. Gebruikt het museum voor elk soort bezoek dezelfde kijktocht? Moeten leerlingen alleen feitjes van de bijschriften overnemen of is er voor hen meer te beleven in het museum?

Alternatieve leeromgeving

Museumbezoek hoeft niet altijd te draaien om kennis over de voorwerpen in het museum. Sommige bezoekers gebruiken het museum voor hun eigen doelstellingen. Zo kan een groep anderstaligen het museum bijvoorbeeld gebruiken om taalvaardigheid te trainen. In 1999 startte het landelijk museumproject NT2 dat aansluit bij het taalonderwijs en het nieuwe vak ‘kennis van de wereld’ dat vanaf 2000 landelijk wordt ingevoerd op de ROC’s.

Ook een archief kan dienst doen als alternatieve leeromgeving. Leerlingen doen hun onderzoek niet op school (met bijv. reproducties van bronnen in een boek of anderszins) maar in het archief: op de plek waar ook de ‘echte historici’ aan het werk zijn. Voor leerlingen kan zo’n andere werkplek zeer inspirerend en leerzaam zijn. Ze leren niet alleen hoe ze bronnenonderzoek moeten doen, maar ook hoe het toegaat bij de gemeentelijke archiefdienst.

Oriëntatie op jezelf en de wereld

Zoals we hebben gezien worden op de basisschool de kennisgebieden aardrijkskunde, geschiedenis en natuuronderwijs geclusterd in het leergebied ‘oriëntatie op jezelf en de wereld’. Zoals een klas in dit kader een bibliotheek kan bezoeken, kan men ook een bezoek brengen aan het museum als instelling. De leerlingen leren het museum kennen als ‘bewaarhuis voor oude dingen’. Een aantal musea heeft hiervoor speciale programma’s ontwikkeld. Zo heeft het Historisch museum Rotterdam het project ‘Rotzooi of museumstuk’ voor kinderen uit groep 5 en 6. De kinderen krijgen eerst op school een les over verzamelen in het algemeen. In het museum leren ze meer over het verzamelen door een museum. Aan het eind van de museumles levert de klas een voorwerp in dat zij typerend vinden voor deze tijd. Zo breidt het museum haar collectie uit met hedendaagse objecten. Een museum dat materiaal voor deze doelgroep wil ontwikkelen, kan dit het beste in samenspraak met een school doen.

Oriëntatie op studie en beroep

Een bezoek aan een archief kan een tweedefase leerling met geschiedenis in zijn profiel helpen om informatie in te winnen over mogelijke beroepen waarin hij terecht kan komen en om te ontdekken of hij over de capaciteiten en interesses beschikt die daarvoor nodig zijn. Dat kan ook in een museum. Een kijkje achter de schermen laat leerlingen zien wat er allemaal bij komt kijken om een museum draaiende

te houden en wat voor mensen er werken: van conservator tot technische dienst, van educatief medewerker tot schoonmaker of cateringpersoneel.

Bezoek dat aansluit op de lesstof

Een museumbezoek kan een goede aanvulling vormen op de lesstof die op een bepaald moment op school wordt aangeboden. Soms kan een museum aansluiten bij een bepaald thema. Zo was in 1996 het eindexamenonderwerp voor het vak geschiedenis 'De Franse tijd'. In de provincie Utrecht sloot de (rondreizende) tentoonstelling 'De Bataafs-Franse tijd in de provincie Utrecht' hierbij aan. De tentoonstelling werd door vele scholen van binnen en buiten de provincie bezocht. Ook de vaste opstelling van een museum kan op deze manier een rol spelen voor het onderwijs. Als een thema uit de lesboeken ook in de vaste opstelling voorkomt, kunnen leerlingen zien dat bepaalde verschijnselen ook in hun eigen leefomgeving een rol hebben gespeeld. Andersom kan het museum op deze manier ook een rol spelen binnen het omgevingsonderwijs in de basisvorming.

Bezoek dat de lesstof vervangt

Wanneer een erfgoedinstelling bronnen (documenten, voorwerpen) aanbiedt rond een bepaald thema dat in de lesmethodes naar voren komt, kunnen die de lesstof over dat thema vervangen. Zo kunnen foto's en teksten over de industrialisatie in Engeland (zoals die vaak in lesmethodes staan) worden vervangen door lokaal bronnenmateriaal, zoals bijvoorbeeld foto's, citaten, krantenberichten, etc. uit Veenendaal. Dit is één van de projecten op de onderwijssite van Erfgoedhuis Utrecht (www.erfgoedhuisutrecht.nl/onderwijs). Iets dergelijks kan ook in musea. Museumbezoek komt dan in de plaats van de behandeling van een bepaald onderwerp in de klas. Wanneer de school dit structureel opneemt in het lesprogramma, kan het museum er op rekenen dat die school jaarlijks naar het museum komt als dit onderwerp op het lesprogramma staat. De meerwaarde van het leren in het museum of in het archief boven het onderwijs op school ligt hier met name in het werken met authentieke voorwerpen uit de eigen omgeving. Het ontwikkelen van lesstofvervangend materiaal gebeurt altijd in samenspraak met het onderwijs.

Wel gebruik, geen bezoek

Het is ook mogelijk om scholen te bedienen, zonder dat er leerlingen daadwerkelijk over de vloer komen. Met name kleinere archiefdiensten lopen bijvoorbeeld nogal eens aan tegen capaciteitsproblemen. Ze hebben simpelweg niet de menskracht en de ruimte ter beschikking om klassen of individuele leerlingen te ontvangen. Een oplossing daarvoor kan zijn om bronnen te reproduceren, zodat ze op school bestudeerd kunnen worden. Dat kan op verschillende manieren. In het schema hieronder worden drie mogelijkheden met elkaar vergeleken.

Vorm	Voordelen	Nadelen
Origineel, in het archief	<ul style="list-style-type: none"> - Leerlingen komen in het archief: drempelverlagend, alternatieve leeromgeving - Historische sensatie voor leerlingen door aanraking (letterlijk!) met originele bronnen - Geen extra werk om te digitaliseren of te kopiëren - Veel en direct contact met leerlingen en docent 	<ul style="list-style-type: none"> - Kan schadelijk zijn voor fysieke staat van het bronnenmateriaal - Tijd uittrekken voor begeleiding van leerlingen in het archief - Voorbereiding voor ontvangst leerlingen: aanmaken pasjes, reserveren tafels, planning, etc. - Kan storend zijn voor andere bezoekers (NB gedragsregels!)
Fotokopieën in de klas	<ul style="list-style-type: none"> - Geen extra organisatie voor archiefbezoek nodig - Geen reistijd voor de school - Geen schade aan stukken door gebruik 	<ul style="list-style-type: none"> - Minder historische sensatie (bronnen 'niet echt') - Kopiëren kost extra tijd (maar: slechts eenmalige investering)

	door leerlingen	<ul style="list-style-type: none"> - Beeldkwaliteit (en wellicht leesbaarheid) bronnen minder - Niet alle bronnen geschikt om te kopiëren (bijv. dikke boeken met ingebonden stukken)
Digitaal, bijv. via internet	<ul style="list-style-type: none"> - Geen extra organisatie voor archiefbezoek nodig - Geen reistijd - Geen schade aan stukken door gebruik door leerlingen - Bronnen altijd, voor 'iedereen' en op afstand beschikbaar - Goede beeldkwaliteit, inzoommogelijkheden (leesbaarheid!) - Breed aanbod mogelijk (ook audio en video) - Geeft archief 'modern imago' - Ook andere website-bezoekers zien wat er voor het onderwijs gedaan wordt (PR) - Leerlingen vinden het leuk om achter de computer te werken 	<ul style="list-style-type: none"> - Minder historische sensatie (bronnen 'niet echt') - Digitaliseren kost extra tijd (maar: slechts eenmalige investering) - Minder zicht op gebruik (tenzij gewerkt wordt met wachtwoorden) - Afhankelijk van de beschikbaarheid en capaciteit van de computers op school

Welke keuze wordt gemaakt, hangt dus van verschillende factoren af: de capaciteit van het archief, een afweging van de voor- en nadelen, of het archief al een eigen website heeft, hoe groot het onderwijsbudget is en de vraag of de scholen in de buurt van het archief liggen of (veel) verder weg. Ook een museum zou kunnen overwegen om materiaal voor het onderwijs te digitaliseren. Een bijkomend nadeel is dan wel dat het daar in tegenstelling tot een archief vaak gaat om driedimensionale objecten, waarbij het 'in het echt' en van alle kanten bekijken ervan een extra meerwaarde heeft. Ook het zien van een voorwerp in een bepaalde context (van de museumopstelling) voegt veel toe aan de belevingswaarde.

De meerwaarde van het museum- of archiefbezoek

Waarom zou ik naar een erfgoedinstelling gaan als ik het onderwerp ook op school kan behandelen? Op deze vraag van een docent kan een museum of archief een aantal antwoorden geven. In de eerste plaats is het natuurlijk belangrijk kinderen in contact te brengen met cultureel erfgoed. Een mens leeft immers niet bij brood alleen. Naast dit cultuurspreidingsideaal kan men echter ook andere redenen voor een erfgoedbezoek aanwijzen.

Buitenschoolse leeromgeving

Een bezoek aan een museum of archief heeft voor een leerling al een meerwaarde puur door het feit dat hij er de school voor uit moet. Hierboven kwam de erfgoedinstelling als alternatieve leeromgeving al ter sprake. Leren in een buitenschoolse omgeving werkt stimulerend. Door de verandering in omgeving en leeractiviteit is de kans groot dat de stof ook werkelijk bij de leerling beklijft. Belangrijk is de zintuiglijke ervaring door de leerling. Hoe ziet iets er in het echt uit? Maar ook: Hoe ruikt het in het archief? Hoe voelt iets aan? Wat hoor je? Als een museum inspeelt op deze zintuiglijke ervaring lijkt succes verzekerd. Een sterk punt van archieven is dat je de archiefstukken mag aanraken. Deze historische sensatie is onvervangbaar.

Een belangrijke troef van musea en archieven is dat zij beschikken over bronnen uit de eigen omgeving. De eigen omgeving krijgt een steeds grotere rol in de eisen voor aan basis- en voortgezet onderwijs. Bovendien zullen algemene onderwerpen, die kunnen worden vertaald naar de eigen omgeving leerlingen veel meer aanspreken. De geschiedenis blijft dan geen 'ver-van-mijn-bedshow', maar leerlingen ontdekken dat de geschiedenis zich ook bij hen om de hoek heeft afgespeeld. Historische kennis blijft beter hangen en leerlingen gaan op een andere manier naar hun eigen omgeving kijken.

Bovendien kan de erfgoedinstelling twee dingen bieden die de leraar (bijna) nooit op school kan bereiken: in museum of archief komen leerlingen in direct contact met primaire bronnen en ze kunnen er een aantal vaardigheden aanleren en oefenen die niet zo makkelijk op school geleerd kunnen worden.

Training van (onderzoeks-)vaardigheden

In het onderwijs is sinds de invoering van basisvorming en tweede fase sterk de nadruk gelegd op het ontwikkelen van vaardigheden. Met de huidige onderwijsvernieuwingen wint de inhoud weer aan terrein. Maar dat neemt niet weg dat het aanleren en oefenen van vaardigheden belangrijk blijven in het onderwijs. In een archief of museum kunnen leerlingen hun onderzoeksvaardigheden oefenen. Voor leerlingen in de basisvorming behoren deze vaardigheden tot de kerndoelen bij de mens- en maatschappijvakken. Voor deze doelgroep kan materiaal het beste materiaal worden ontwikkeld in samenspraak met de school. Ook in de tweede fase worden onderzoeksvaardigheden expliciet in de exameneisen genoemd. Op dit niveau worden die meestal geoefend in de vorm van een praktische opdracht (PO).

Contact met bronnen

Het museum kan een school iets bieden dat op school bijna niet bereikt kan worden: het contact met primaire bronnen. Museumobjecten kunnen dienen als bron voor een onderzoek door de leerling. Datzelfde geldt voor archiefbronnen als documenten, foto's, kranten, films, bevolkingsregisters, etc. Eventueel kan een erfgoedinstelling ook secundaire bronnen selecteren en aanbieden. Het is wel belangrijk leerlingen enigszins te begeleiden in het werken met primaire bronnen. Zo is goed kijken geen vaardigheid die mensen vanzelf bezitten. Stuur de leerlingen dus aan de hand van vragen in de goede richting. En bij archiefbronnen kan de leesbaarheid van handschriften een struikelblok zijn. Zorg in dat geval voor transcripties. Verder moet een museum zich afvragen wat de leerlingen met het object mogen doen. Blijft het in de vitrine of mogen ze het ook aanraken? Hoeveel leerlingen tegelijk kunnen een object (goed) bekijken? Indien het museum ook secundaire bronnen aanbiedt, waar gaat dit dan gebeuren? Hebben de leerlingen begeleiding nodig en wie gaat hen die dan geven?

Uit: Musea en onderwijs. Hiske Land, Erfgoedhuis Utrecht, 2004.

BIJLAGE 5: Contacten met het onderwijs

Algemene tips voor het opbouwen van contacten met scholen

1. Contact leggen

- Toon initiatief en maak u zichtbaar.
- Nodig uzelf uit, laat merken dat u graag wilt samenwerken.
- Vertel aan zoveel mogelijk mensen wat u allemaal kunt.
- Geef niet op. Om respons op uw initiatieven te krijgen, zult u veel moeten bellen, mailen, bezoeken en nog eens bellen.
- Maak met scholen een afspraak voor een eerste, oriënterend gesprek. Kom niet met lege handen, koppel de afspraak aan een concrete dienst die u te bieden heeft.

2. De vraag vanuit de scholen

- Vraag naar ontwikkelingen binnen de school, vraag naar bestaande samenwerking met culturele instellingen, naar cultuureducatie in het algemeen.
- Vraag waar de school behoefte aan heeft.
- Vraag ook hoe veel budget er beschikbaar is, i.v.m. uw eigen begroting.
- Wees duidelijk in de (mogelijke) kostprijs, scholen willen een concreet bedrag. Niet: het gaat ongeveer zo veel kosten.
- Bespreek ook de mogelijkheid van “ruilhandel” : iemand maakt een lesbrief en krijgt een leskist terug, iemand doet een workshop en krijgt een lesmap, een docent beoordeelt materiaal en mag de kist lenen enz.
- Vraag welke tips de school heeft voor u.

3. Uw instelling presenteren

- Vertel wat u kunt, vertel over de concrete diensten die u biedt, vertel welke bijeenkomsten u wanneer gaat organiseren en peil de belangstelling.
- Maak duidelijk wat u kunt betekenen voor de school op korte en op langere termijn en vertel hoe de school u kan inschakelen (geef uw kaartje, geef een folder).
- Vraag wie eventueel nog meer contactpersonen zijn voor toekomstige afspraken.
- Bied aan dat u in het schoolteam een presentatie wilt geven.
- Scholen plannen hun cultuurprogramma's e.d. voor de zomervakantie: in mei⁶ het aanbod presenteren voor het nieuwe seizoen is de beste periode. Scholen kunnen aangeven of ze in principe geïnteresseerd zijn, u kunt dan later een definitieve afspraak maken of uitnodiging sturen.

4. Follow up

- Maak een vervolgspraak.
- Leg de afspraken vast in uw relatiesysteem en stuur de contactpersoon binnen drie dagen een brief waarin de besproken onderwerpen en de gemaakte afspraken beknopt beschreven staan.

Uit: Handleiding Alliantieproject bibliotheken, augustus 2005, p. 16, 45, 130

Het basisonderwijs

Het is goed u een aantal zaken te realiseren:

- Leerkrachten uit het basisonderwijs zijn geen vakleerkrachten: zij hebben niet à priori affiniteit met geschiedenis of beeldende vakken.
- Niet iedere leerkracht heeft zelf ervaring met museum- of archiefbezoek, als privépersoon of met school. Het aantal pabo's dat aandacht schenkt aan musea en archieven neemt toe, maar vergeet u niet dat de tijd dat de leerkracht op de pabo zat, soms al twintig of dertig jaar geleden is.
- De beeldvorming van musea en archieven kan negatief zijn, op basis van vooroordeel (stoffig, saai) of een slechte ervaring in het verleden.
- Leerkrachten hebben binnen school meerdere taken waardoor de werkdruk hoog is. Niet iedereen zal zo maar tijd vrij willen maken voor een gesprek.

⁶ In Gelderland worden door EDU-ART de gesprekken over de kunst- en cultuurmenu's voor het volgende schooljaar gevoerd in maart en april.

- Weinig leerkrachten kunnen zich een voorstelling maken van een actief, kindvriendelijk programma dat ook zijn nut heeft voor de lesinhoud.

Benaderen van scholen

1. Maak gebruik van contacten die u al heeft: kent u iemand die in het onderwijs werkt, of op een pabo zit en stage loopt? Spreek ze aan en vraag of u projectplannen mag voorleggen. Houd met uw begroting rekening met een eventuele vergoeding, dan kunt u er ook iets tegenoverstellen. Met name in de eerste fase van ontwikkeling is zo'n contact erg handig
2. Contact met de potentiële gebruikers. Dit kan op een paar manieren.
  - a. Via de bekende afnemers van projecten. In de meeste musea wordt bijgehouden welke scholen deelnemen aan projecten. Dit zijn vaak leerkrachten / scholen die gemotiveerd zijn, en positief reageren op een verzoek. Mochten deze leerkrachten niet betrokken zijn bij de doelgroep die u voor ogen staat omdat ze in een andere groep lesgeven, vraag dan naar een collega.
  - b. Lukraak scholen benaderen. Doe dat alleen als u geen andere manier weet, en bijvoorbeeld een specifiek schooltype bij de ontwikkeling wil betrekken ('zwarte school'). Het kost erg veel tijd, en het effect zal niet zo groot zijn. NB: er zijn scholen die nooit gebruikmaken van museale projecten. De Vrije Scholen bijvoorbeeld ontwikkelen zelf, of gaan niet naar musea.
  - c. Via het directeurenoverleg. De meeste scholen maken lokaal deel uit van een groter cluster, bijvoorbeeld de cluster katholieke scholen. De directeuren van deze scholen zien elkaar regelmatig (eenmaal per twee maanden komt vaak voor). Via de Gemeente (afdeling onderwijs) zijn deze directeurenoverleggen te achterhalen, en ook wie de agenda verzorgt. Neem met deze persoon contact op, en vraag of u op de agenda geplaatst kunt worden. Let op: als er veel musea zijn, zal u niet snel als individueel museum of archief binnenkomen. Wees dan slim en ga met andere erfgoedinstellingen een samenwerkingsverband aan.
In het directeurenoverleg moet u in een kwartier kunnen vertellen wat u het onderwijs zou kunnen bieden. Maak gebruik van voorbeelden om het duidelijk te maken. Via de directeuren die geïnteresseerd raken, kunt u bij de juiste leerkrachten uitkomen. Door na de ontwikkeling van het project dit te melden aan het directeurenoverleg (door bijvoorbeeld de testschool aan het woord te laten) is extra klandizie te werven.
3. Samenwerking met andere instellingen. In verschillende plaatsen hebben erfgoedinstellingen de handen ineengeslagen om samen de scholen te benaderen. In samenspraak ontwikkelen zij materiaal voor het basisonderwijs. Onderling is afgesproken wie zich op welke groep concentreert. Deze manier om scholen te benaderen, heeft voordelen voor zowel de instellingen (niet ieder hoeft apart de boer op met zijn project) als voor de scholen (zij kunnen bij één loket terecht voor de inschrijving bij verschillende instellingen).

Tips voor contact met het basisonderwijs

- Bereid u grondig voor, weet waarover je het hebt!
- Hoe concreter hoe beter! Kom met een aantal opties. 'We denken over onderwerp zus, of onderwerp zo, wat spreekt u het meest aan?'
- Geef een aantal concrete opties: het kan over dit onderwerp gaan, maar ook over dat, wat zou u eerder willen gebruiken?
- Probeer vooraf te bedenken wat de meerwaarde van het beoogde project is voor het onderwijs.
- Kerndoelen houden leerkrachten niet zo bezig: zij volgen de schoolboeken. Directeuren vinden aansluiting bij kerndoelen wel interessant. Stem uw verhaal af op uw gesprekspartners.
- Koppel uw gesprek terug en laat zien wat u doet met de verkregen informatie.
- Nodig de betrokken leerkracht uit om testschool te zijn. Over het algemeen voelt men zich vereerd, en ziet het voordeel van publiciteit voor de school.

Het voortgezet onderwijs

In het basisonderwijs kan 'leuk' een reden zijn om deel te nemen aan een project. In het voortgezet onderwijs (VO) ligt dat anders. De docenten zoeken in projecten de mogelijkheden hun doelen te verwezenlijken. Deze doelen zijn vrijwel allemaal te vinden in de kerndoelen. www.minocw.nl/kerndoelen
Over het algemeen is contact met het voortgezet onderwijs vrij snel te regelen, vooral als duidelijk wordt wat het museum kan betekenen in het verwezenlijken van de onderwijsdoelen.

Verskil met het basisonderwijs

- Docenten in het VO zijn vakdocenten. Docenten in de basisvorming geven vaak twee vakken, bijvoorbeeld geschiedenis en aardrijkskunde, of geschiedenis en economie. Dit kan tot verrassende vakkencombinaties in projecten leiden. Meestal is het veilig te starten met één vak.
- Het zijn vakdocenten die ooit zelf gekozen hebben voor dat vak (of die vakken). Vaak staan ze positief tegenover projecten die hun vak voor de leerling leuker maken.
- De meeste docenten geschiedenis zijn gewend aan het werken met bronnen. In de meeste gevallen betreft het dan geschreven materiaal, foto en film. Voorwerpen als bron van informatie is vaak geheel nieuw. Steek uw licht op, en biedt desnoods aan een workshop te verzorgen. Dit leidt tot groot enthousiasme en ‘hoe kunnen we dit toepassen?’ Daar weet u dan wel het antwoord op.

Het benaderen van docenten

- Dit kan op de volgende manieren:
- Informeer of er de laatste tijd nog een school gebeld/geschreven heeft met een vraag. Scholen die dat doen, denken al aan de mogelijkheden ‘iets’ met een museum of archief te doen. Vaak een goede testschool.
- Informeel: vraag uw buurjongen eens of hij een aardige docent geschiedenis (of biologie, aardrijkskunde, of welk vak dan ook dat aansluit bij de collectie) heeft. Of kent u toevallig een docent in opleiding? Maak gebruik van deze contacten. Hou dit contact niet beperkt tot deze ene persoon, maar zorg dat de hele vaksectie weet wat er gaande is. Dit zijn uw eerste afnemers!
- Via de onderbouw coördinator van de school. Dit is de regelneef/nicht die contact heeft met alle secties die lesgeven in de basisvorming. Hij/zij kan aangeven wie de contactpersoon van de betreffende sectie is (en vraag meteen wat het beste moment op de dag is deze sectieleider te bellen). Stuur een briefje naar deze sectievoorzitter met de vraag of u een keertje lang mag komen in de sectievergadering om een toelichting te geven. Meld dat u nog telefonisch met hem/haar contact op zult nemen.

Tips

- Bereid je grondig voor, weet waarover je praat (kerndoelen, lesinhoud, mogelijkheden collectie en museum of archief).
- Kom met concrete opties waaruit het meest geliefde model kan komen.
- Laat de docenten zelf hun doelen verwoorden: vraag naar wat zij als meerwaarde zien.
- Docenten VO zijn vaak geïnteresseerd in projecten die zij structureel kunnen gebruiken. Tijdsinvestering loont dan voor hen de moeite. Denk dus na of uw project een tijdelijk karakter heeft, of inderdaad een structurele rol kan spelen.

Veranderingen door de vernieuwde onderbouw

- De vernieuwing van de onderbouw van het voortgezet onderwijs zal ook consequenties hebben voor culturele instellingen die met scholen samen (willen) werken. Hieronder volgt een voorzichtige vooruitblik. (Let wel: het zal hier soms de verre toekomst betreffen, aangezien het nog veel tijd zal vergen voor oude kaders zullen zijn doorbroken.)
- De verschillen tussen scholen zullen toenemen doordat zij een grotere vrijheid krijgen om de onderbouw vorm te geven. Dat betekent meer vraag naar maatwerk.
- De vraag naar vakoverstijgend onderwijsmateriaal zal toenemen. Dit is een logisch gevolg van de nieuwe indeling in leergebieden, die de oude vakken overstijgen. (Het leergebied Mens en maatschappij omvat bijvoorbeeld de traditionele vakken geschiedenis, aardrijkskunde, maatschappijleer en economie.) Probeer er daarom achter te komen voor welke vakoverstijgende thema's scholen belangstelling hebben.
- U zult in de (verre) toekomst waarschijnlijk meer te maken krijgen met bredere opgeleide docenten (minder vakspecialisten). Dit zal het geval zijn bij scholen die de traditionele vakkenindeling loslaten en meer uitgaan van de bredere leergebieden.
- Aangezien (de wat meer vooruitstrevende) scholen een flexibeler rooster zullen invoeren (i.p.v. het traditionele 50-minutenrooster), zal het makkelijker worden om projecten in te plannen.
- In de nieuwe kerndoelen wordt nog meer dan in de oude de nadruk gelegd op de eigen cultuur-historische omgeving van de leerlingen.

Uit: Erfgoed en Onderwijs, Erfgoedhuis Utrecht

BIJLAGE 6: Kenmerken van leerlingen per leeftijdsfase

basisschoolleeftijd

Leeftijdsgroep 4 – 6 jaar

Kinderen in deze leeftijd accepteren de wereld zoals hij lijkt te zijn. De groep is nieuwsgierig naar de wereld om zich heen, maar zijn daarbij zeer egocentrisch gericht. Kinderen zijn bezig zichzelf te ontdekken als individu en ontwikkelen een besef van de aanwezigheid van de mensen in hun directe omgeving. De ervaringen en situaties van kinderen in deze leeftijdsgroep staan centraal in het programma: hun ervaringen, gedrag, dat wat zij al weten, voelen, denken en waarnemen.

Kinderen van 4 – 6 jaar kunnen nog geen logische volgorde of classificatie aanbrengen. Zij kiezen vrij willekeurig een voorwerp, omdat het bijvoorbeeld groot, of juist klein is, of een bepaalde vorm heeft (rond of vierkant, cirkel). De kinderen kunnen nog geen hoofd- en bijzaken van elkaar onderscheiden. Kinderen op deze leeftijd uiten zich veelal verbaal, waarbij ze veel (voor de volwassene) niet ter zake doende opmerkingen maken. Ze zijn gevoeliger voor bijgeluiden dan volwassenen (geldt ook voor de oudere groepen), ze kunnen zich moeilijk afsluiten voor ongewenste geluiden. Het museumbezoek wordt van begin tot eind als een belevenis ervaren. Ook het transport en alles wat in het museum gebeurt spelen een rol.

Basiselementen van het museumprogramma kunnen zijn:

- overeenkomsten
- verschillen
- verhalen (waar gebeurd of verzonnen)
- praten aan de hand van een voorwerp, voorwerp ‘laten leven’
- luistervaardigheidsoefeningen: bijvoorbeeld met ogen dicht geluiden benoemen.

Leeftijdsgroep 6 – 8 jaar

De egocentrische houding van het kind verandert in een sterke interesse in de wereld om zich heen: de familie, de buurt, de school. Kinderen van deze leeftijd hebben een sterke verbeeldingskracht. Zij leren actief door hun zintuigen te gebruiken. Ze willen dingen maken. Het maken van een beoordeling en het inschatten van redelijkheid zijn nog niet volledig ontwikkeld. Kinderen denken dat alles leeft en gevoel heeft. Ze hebben nog weinig besef van tijd: verleden en toekomst hebben nog nauwelijks betekenis al neemt het tijdsbesef snel toe. Ze realiseren zich de aanwezigheid van andere mensen en culturen.

Kinderen van deze leeftijd identificeren zich sterk met de concrete tastbare realiteit en hebben oog voor detail. Ze kunnen zich moeilijk richten op kleine voorwerpen. De oog-hand coordinatie is nog beperkt. Schrijven en tekenen kosten nog veel inspanning, te veel om deze activiteiten als middel in te zetten. In een programma kan een bepaald onderwerp / probleem van verschillende kanten worden belicht. Een sterke en duidelijke structuur is van belang, aangezien deze kinderen gemakkelijk afdwalen.

Basiselementen tijdens een programma kunnen zijn:

- echte objecten - betekenis, overeenkomsten en verschillen
- relatie tussen objecten en henzelf
- rollenspellen
- werken met foto's, deze beantwoorden aan hun realiteitszin
- wissel de (types) activiteiten af
- moedig actieve participatie aan: zelf laten ervaren, meedenken en –doen.

Leeftijdsgroep 8 – 10 jaar

Kinderen van deze leeftijd kunnen de wereld waarnemen buiten hun eigen ervaring. Ze begrijpen de ‘oorzaak en gevolg’ werking. Ze willen graag ontdekken en nieuwe dingen leren. Ze hebben veel behoefte aan nieuwe informatie, vooral als deze gerelateerd is aan ervaringen die de kinderen kennen. Ze hebben een rijke verbeeldingskracht maar krijgen een beter begrip voor feiten en realiteit. Ze kunnen hun eigen gedrag beoordelen. Deze groep heeft een conservatieve houding: dingen zijn zo omdat dat zo hoort.

Zij houden van realiteit: ze voelen zich zelfverzekerd in hun eigen mening. Deze groep begint zich te realiseren dat mensen verschillende meningen en gevoelens hebben.

In het museum zijn kinderen geïnteresseerd in waarom en hoe voorwerpen worden gemaakt, hoe lang het duurde om ze te maken en waarvoor ze zijn gebruikt. De kinderen zullen veel vragen stellen (onder meer als competitie-element). Lezen (begrijpen van geschreven opdrachten) gaat behoorlijk, schrijven kost veel energie, vooral in een ongebruikelijke houding / situatie.

Basiselementen in het programma:

- combinatie van luisteren en praten door begeleiders en groep
- ‘zelfstandige’ ontdekkingsopdrachten; waarnemingsopdrachten.
- gesprekken over overeenkomsten en verschillen tussen voorwerpen
- werken in groepen met begeleiding

Leeftijdsgroep 10 – 12 jaar

Deze leeftijdsgroep ontwikkelt de mogelijkheid om abstract te denken. Dit gebeurt niet bij iedereen op hetzelfde moment. Plezier maken en lachen zijn erg belangrijk. Ze houden ervan nieuwe ideeën te ontdekken en kunnen zich afwijkend gedrag van anderen voorstellen.

De kinderen (jongeren) zijn erg gevoelig voor blikken van anderen. Ze vinden het belangrijk onderdeel van een groep te zijn, ze willen echter ook uniek zijn. ‘Socializing’ is belangrijk: de kinderen hebben de neiging onder elkaar eigen onderwerpen aan de orde te stellen. De begeleiding moet de kinderen voldoende ruimte laten, doch helder zijn in wat kan of niet kan.

Ze gaan hun eigen beperkingen realiseren en stellen vragen bij hun mogelijkheden in de toekomst. Ze zoeken naar nieuwe wegen om dingen te doen en naar onafhankelijkheid maar realiseren zich de gevaren van de wereld. Deze groep heeft nog leiding nodig van een volwassene.

Basiselementen in het programma kunnen zijn:

- de kinderen willen graag een bijdrage leveren aan een discussie (die wel duidelijk gericht moet worden)
- stellen van vragen aan de groep
- zelfwerkzaamheid in kleine groep met duidelijke opdrachten
- de kinderen willen niet ‘afgaan’, zorg dat vooraf duidelijkheid is over wat er van hen verwacht wordt zodat zo min mogelijk gecorrigeerd hoeft worden

Leerlingen in de basisvorming

Leeftijdsgroep 12 – 16 jaar

Jongeren tussen de twaalf en zestien jaar zijn bezig hun kinderjaren te ontgroeien en worden graag aangesproken als volwassenen. Spreek dus nooit tegen of over hen als ‘kinderen’, maar altijd in termen als leerlingen, jongeren, etc. Zorg ervoor dat de regels tijdens het bezoek aan het museum duidelijk zijn, zodat de leerlingen daarin zo min mogelijk gecorrigeerd hoeven te worden. Laat de leerling echter ook niet helemaal los: deze leeftijdsgroep heeft nog wel sturing van een volwassene nodig.

Plezier maken en lachen zijn erg belangrijk voor jongeren. Ze dragen graag bij aan een discussie, maar die zal goed geleid moeten worden door een volwassene. Jongeren zijn erg gevoelig voor de blikken van anderen. Ze vinden het belangrijk om onderdeel van een groep te zijn, hoewel zij zichzelf wel als volstrekt uniek individu beschouwen.

Wat betreft hun inzicht ontwikkelen jongeren op deze leeftijd het vermogen om abstract te denken. Dit gebeurt echter niet bij iedereen tegelijk of in hetzelfde tempo. In het algemeen geldt wel: hoe ouder ze zijn, hoe groter het abstracte denkvermogen van jongeren. Desondanks zullen ook bij oudere leerlingen abstracte onderwerpen het best bekliven wanneer die worden behandeld aan de hand van concrete voorbeelden of objecten. Vermijd verder moeilijke woorden en vakjargon.

Verwacht van leerlingen in de basisvorming niet dat ze enthousiast zullen zijn over het museum(bezoek). De meesten zal het museum weinig interesseren; zij zijn met heel andere dingen bezig, namelijk zichzelf en de eigen lichamelijke en geestelijke ontwikkeling. Ook leerlingen die wel plezier

beleven aan het museumbezoek zullen daar niet zo gauw voor uitkomen wanneer het oordeel van de rest van de groep negatief is.

Jongeren gaan zich op deze leeftijd hun eigen beperkingen realiseren, hoewel het zelfbeeld absoluut niet overeen hoeft te komen met de werkelijkheid. Ze stellen vragen bij hun mogelijkheden in de toekomst. Ze zoeken nieuwe wegen om doelen te bereiken en willen onafhankelijk zijn, maar zien tegelijkertijd ook de gevaren van de wereld.

Tips

- Jongeren houden er van nieuwe ideeën te ontdekken
- Deze groep heeft nog sturing nodig van een volwassene
- Sociaal contact is een belangrijk onderdeel bij deze groep
- Jongeren willen behandeld worden als volwassenen; zorg ervoor dat ze de regels kennen, zodat ze zo weinig mogelijk gecorrigeerd hoeven worden.

Uit: Musea en onderwijs. Hiske Land, Erfgoedhuis Utrecht, 2004.

BIJLAGE 7 : Stand van zaken in het onderwijs

Het onderwijs in het kort

Het is waarschijnlijk al weer jaren geleden dat u de middelbare school hebt verlaten. Tussen de eerste schooldag en het moment dat een leerling met een diploma in zijn hand de schooldeur achter zich dichttrekt, ligt een onderwijstraject van op elkaar aansluitende fases.

De stand van zaken in het kort:

- De basisschool is er voor kinderen tussen de 4 en 12 jaar en is onderverdeeld in acht groepen. Dit heet ook wel primair onderwijs.
- Na de basisschool gaat elke leerling naar het voortgezet onderwijs. Dat bestaat uit twee of drie jaar onderbouw (ook wel basisvorming of eerste fase genoemd) en vervolgens twee of drie jaar bovenbouw (tweede fase). Dit wordt samen het secundair onderwijs genoemd.
- Het VMBO (voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs) is een samenvoeging van het vroegere MAVO en LBO.

Basisschool

De basisschool is in 1986 ontstaan uit de samenvoeging van de kleuterschool en de lagere school. Wat eens de zesde klas was, is nu groep acht. Omdat al in groep twee begonnen wordt met de voorbereiding op het leren lezen, schrijven en rekenen, zijn kinderen tegenwoordig vanaf hun vijfde jaar leerplichtig. Veel kinderen gaan echter al op hun vierde naar school.

Er zijn in Nederland openbare en bijzondere basisscholen. Een openbare school wordt bestuurd door de gemeente en werkt niet vanuit één bepaalde godsdienst of levensovertuiging. Een bijzondere school doet dat wel. Sommige scholen - zowel openbare als bijzondere - werken vanuit een opvoedkundig of onderwijskundig ideaal. Voorbeelden hiervan zijn de Montessorischolen, de Daltonscholen en de Jenaplanscholen.

Alle kinderen op al deze verschillende scholen moeten uiteindelijk dezelfde basis hebben voor het voortgezet onderwijs. Om dit te garanderen, staat in de wet op het primair onderwijs nauwkeurig omschreven wat een kind allemaal moet leren op de basisschool. De manier waarop een kind dit leert is, zoals we hierboven hebben gezien, vrij.

Een leerling op de basisschool krijgt in ieder geval les in de volgende vakken:

- Zintuiglijke en lichamelijke oefening;
- Nederlandse taal;
- Rekenen en wiskunde;
- Engelse taal.

Hiernaast is de school verplicht aandacht te besteden aan:

- Expressieactiviteiten, waarbij in ieder geval aandacht besteed moet worden aan bevordering van het taalgebruik, muziek, tekenen, handvaardigheid, spel en beweging;
- Het bevorderen van sociale redzaamheid, waaronder gedrag in het verkeer;
- Enkele kennisgebieden, waaronder in ieder geval: aardrijkskunde; geschiedenis; de natuur, waaronder biologie; maatschappelijke verhoudingen, waaronder staatsinrichting en geestelijke stromingen.

Om ervoor te zorgen dat alle kinderen na de basisschool hetzelfde kennen en kunnen, heeft de overheid per vak zogenaamde 'kerndoelen' geformuleerd. De tekst van deze kerndoelen is te bestellen bij het SDU-Servicecentrum in Den Haag. U kunt de kerndoelen ook vinden op de internetsite van het ministerie van OC&W of de SLO (instituut voor leerplanontwikkeling).

De vakken op de basisschool staan niet op zichzelf. De kerndoelen zijn dan ook gegroepeerd in een aantal leergebieden. Zo vallen de vakken aardrijkskunde, geschiedenis en het natuuronderwijs onder het leergebied 'oriëntatie op mens en wereld'. Om ook leerlingen het verband tussen deze vakken te laten zien, geven veel scholen het vak 'wereldoriëntatie', 'wereldverkenning' of 'oriëntatie op mens en maatschappij'. In zo'n vak worden onderwerpen uit de aardrijkskunde en de geschiedenis samengevoegd en gerelateerd aan actuele gebeurtenissen.

Vernieuwingen basisonderwijs in 2005/2006

In 2004 is een voorstel ingediend voor de herziening van de kerndoelen van de basisschool. Nog steeds is het uitgangspunt de brede vorming van kinderen: de emotionele en verstandelijke ontwikkeling, ontwikkeling van de creativiteit en het verwerven van sociale, culturele en lichamelijke vaardigheden. Het aantal kerndoelen is beperkt van 115 tot 58. Er zijn dus minder vaste regels, waardoor scholen meer vrijheid krijgen. De kerndoelen geven het einddoel aan. Scholen kunnen grotendeels zelf bepalen hoe (met welke didactische middelen) ze het traject invullen om de kerndoelen te halen. Dat betekent dat scholen onderling meer van elkaar zullen gaan verschillen en nog meer een eigen identiteit zullen krijgen.

De kerndoelen zijn onderverdeeld in de volgende leergebieden: Nederlandse taal, Engelse taal, Friese taal, rekenen en wiskunde, oriëntatie op jezelf en de wereld (waar o.a. geschiedenis, aardrijkskunde en biologie onder vallen), kunstzinnige oriëntatie en bewegingsonderwijs. In de kerndoelen is een belangrijke plaats weggelegd voor techniek, burgerschap en cultuureducatie. Bij techniek gaat het vooral om het 'zelf leren doen'. Bij burgerschap leert de leerling iets over de rol van de burger in Nederland en in Europa en gaat het ook om leven volgens algemene normen en waarden. Ook wordt gekeken naar mogelijkheden om al op de basisschool twee vreemde talen aan te bieden. Verder moet er ook buiten het kunstzinnige domein aandacht worden besteed aan cultuur. Voor het vak geschiedenis worden de tien tijdvakken van de Commissie De Rooy ingevoerd (zie bijlage 8).

In de loop van schooljaar 2006/7 zullen nieuwe kerndoelen voor het basisonderwijs worden ingevoerd. De verplichte invoering begint met de kleutergroepen. De hogere groepen kunnen het oude programma nog blijven volgen. Uiterlijk in schooljaar 2010/2011 moeten de nieuwe kerndoelen op alle basisscholen voor alle niveaus zijn doorgevoerd.

Onderbouw voortgezet onderwijs

Na de basisschool kan een leerling kiezen uit drie soorten vervolgonderwijs: het voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (VMBO), het hoger algemeen voortgezet onderwijs (HAVO) en het voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (VWO). De huidige generatie leerlingen zit nog in de *basisvorming* waarin aan alle leerlingen eenzelfde minimumpakket wordt aangeboden. Wat de leerlingen aan het eind van de basisvorming (vmbo na twee jaar, havo/vwo na drie jaar) moeten kennen en kunnen is door de overheid vastgelegd in kerndoelen. De basisvorming ging daarnaast uit van zes algemene onderwijsdoelen. De leerling moet:

1. werken aan vakoverstijgende thema's: normen en waarden, seksen, mens en natuur, democratie en multiculturele samenleving, veiligheid in eigen omgeving, maatschappelijke betekenis van technologische ontwikkelingen, (on)betaalde arbeid, kunst, cultuur en media;
2. leren uitvoeren: teksten lezen / beluisteren / produceren, informatie opzoeken, rekenen, eisen i.v.m. milieu / hygiëne / gezondheid / ergonomie, doelmatig en veilig omgaan met materialen en apparatuur, computervaardigheden;
3. leren leren (d.m.v. aangeleerde strategieën eigen kennis en vaardigheden opbouwen): informatieverwerking, begrijpen, keuzeproblemen oplossen, vraagstukken planmatig onderzoeken, persoonlijke ervaringen en opdrachten van anderen verwerken in woord, klank, beeld en beweging, op basis van argumenten tot een eigen standpunt komen;
4. leren communiceren: sociale conventies, samenwerken, gesprekstechnieken, verschillen in mening / cultuur / sekse, omgaan met afspraken / regels, zichzelf en eigen werk presenteren;
5. leren reflecteren op het eigen leerproces (zicht krijgen op en sturing geven aan eigen leerproces): plannen, evalueren;

6. leren reflecteren op de toekomst: eigen mogelijkheden en interesses, verdere studie, wereld van arbeid en beroepen, vrijetijdsbesteding.

Uit deze algemene onderwijsdoelen volgt de didactiek van de basisvorming: de TVS-formule (Toepassen, Vaardigheden en Samenhang). Een bavo-leerling moet verworven kennis kunnen toepassen, hij moet vaardigheden ontwikkelen en hij moet de samenhang tussen de diverse vakken kunnen zien. De sterke nadruk op vaardigheden moet de leerling in staat stellen om zelfstandig te werken. De docent heeft hierbij een begeleidende rol.

De samenhang uit de TVS-formule komt sterk naar voren in de zogenaamde 'mens en maatschappijvakken' (geschiedenis en staatsinrichting, aardrijkskunde en economie). Een aantal aandachtsgebieden komt in al deze drie vakken terug. Er wordt bijvoorbeeld aandacht besteed aan milieuvraagstukken, ontwikkelingsproblematiek en de samenwerking tussen de landen van de Europese unie.

Bovendien hebben de mens- en maatschappijvakken een aantal vaardigheidsdoelen gemeen. Aan het eind van de basisvorming moet de leerling een eenvoudig onderzoek kunnen doen naar historische, geografische en economische verschijnselen in de eigen omgeving. Verder moet de leerling een standpunt kunnen beargumenteren en kunnen reflecteren op het eigen werk.

Aangezien de mens en maatschappijvakken een aantal dezelfde doelen nastreven, kan het onderwijs in dit geval ook vakoverstijgend aangeboden worden. Dit wordt vaak aangeduid met de term 'omgevingsonderwijs'. Bij omgevingsonderwijs gaat men er vanuit dat de eigen omgeving een afspiegeling vormt van de gehele maatschappij. De leerling bestudeert dus algemene verschijnselen op lokaal niveau.

Vernieuwde onderbouw voortgezet onderwijs in 2006

Met ingang van het schooljaar 2006/2007 gaat de onderbouw van het voortgezet onderwijs veranderen. De vernieuwingen zijn een logisch vervolg op wat eraan vooraf is gegaan. Met de invoering van de basisvorming in 1993 kregen scholen al meer vrijheid om een eigen leerplan te ontwikkelen en lessentabellen samen te stellen. Dit is echter in veel gevallen niet uit de verf gekomen. De aanstaande vernieuwingen (2006) zijn een volgende stap om scholen meer vrijheid en verantwoordelijkheid te geven.

De term 'basisvorming' gaat waarschijnlijk verdwijnen en het neutralere 'onderbouw voortgezet onderwijs' komt daarvoor in de plaats. De idealen van een basisvorming die voor alle leerlingen van alle niveaus hetzelfde zou zijn, bleken al snel na de invoering van de basisvorming in 1993 onhaalbaar.

De belangrijkste kenmerken van het onderwijs in de vernieuwde onderbouw:

- De leerling leert actief en in toenemende mate zelfstandig
- De leerling leert samen met anderen
- De leerling leert samenhang
- De leerling oriënteert zich
- De leerling leert in een uitdagende, veilige en gezonde leeromgeving
- De leerling leert in een doorlopende leerlijn

Bij een vernieuwing van de onderbouw hoort ook de formulering van nieuwe kerndoelen. Het aantal kerndoelen is beperkt tot 58 (in plaats van een kleine 300 nu). De kerndoelen zijn ondergebracht in zeven grotere vak- en leergebieden, die op basis van inhoudelijke samenhang zijn geformuleerd: Nederlands, Engels, wiskunde, Mens en natuur, Mens en maatschappij, Kunst en cultuur, Bewegen en sport. Vakken worden niet meer genoemd. Het vak geschiedenis valt nu onder het leergebied Mens en maatschappij. Deze indeling sluit nauw aan bij de voorstellen voor het basisonderwijs. Hoe de kerndoelen en leergebieden zullen worden aangeboden, kan per school verschillen. De ene school zal dichtbij de bestaande vakken en het traditionele lesrooster blijven, terwijl de andere school de oude vakkenindeling laat varen en thematisch aan de slag gaat. Een belangrijke verandering voor het vak geschiedenis is dat hier, net als in basisonderwijs en tweede fase, de tijdvakken van De Rooy worden ingevoerd.

Erfgoed en eigen omgeving

Cultureel erfgoed vinden we terug in het leergebied Mens en maatschappij. Hierin gaat het om de persoonlijke betrokkenheid van leerlingen: bij zichzelf en bij ontwikkelingen in de wereld, in het verleden en in de maatschappij om hen heen. Leerlingen leren om een kader op te bouwen om de wereld beter te begrijpen. Er wordt vanuit verschillende perspectieven gekeken: ruimtelijk perspectief, tijdsperspectief, maatschappelijk en economisch perspectief. Nadrukkelijk wordt vermeld dat leerlingen de *eigen omgeving* te gebruiken als bron en onderzoeksobject. In kerndoel 40 komt dat expliciet aan de orde:

“De leerling leert historische bronnen te gebruiken om zich een beeld van een tijdvak te vormen of antwoorden te vinden op vragen, en hij leert daarbij ook de *eigen cultuurhistorische omgeving* te betrekken.”

Het leergebied Kunst en Cultuur gaat uit van de kunstdisciplines (muziek, dans, drama en de beeldende vakken handenarbeid, tekenen, textiele werkvormen en audiovisuele vorming). Het gaat daarbij om het ontwikkelen van vaardigheden in het gebruik van verschillende technieken en het kennismaken met de kunstzinnige en culturele uitingen van anderen. Het gaat hierbij meer om kunst dan cultureel erfgoed in bredere zin.

Scenario's

Om de vernieuwingen in de onderbouw in te voeren, zijn vier scenario's geformuleerd. Een school kan zelf kiezen volgens welk scenario hij zich wil ontwikkelen (het ene scenario is niet beter dan het andere):

1. Samenhang door leerstofafspraken: docenten stemmen op elkaar af, maar werken wel ieder voor zich;
2. Samenhang door combinaties van vakken en projecten: docenten stemmen af en werken samen;
3. Samenhang door integratie: docenten werken samen in een team;
4. Samenhang via competenties van leerlingen: docenten werken in een 'klantgericht' team.

Invoering

Het voorstel van de Taakgroep Vernieuwing Basisvorming is in oktober 2004 in de Tweede Kamer besproken, waar het veel bijval oogstte. Vanaf 1 augustus 2006 kunnen de scholen met de nieuwe richtlijnen aan de slag. Om op de hoogte te blijven van de veranderingen, kunt u de website van het Ministerie van OC&W raadplegen: www.minocw.nl.

Tweede fase VMBO

MAVO en LBO zijn in 1999 samengevoegd tot het VMBO (Voorbereidend Middelbaar Beroepsonderwijs). Deze hervorming is bedoeld om de aansluiting op het MBO te verbeteren. De veranderingen worden geleidelijk doorgevoerd. In het leerjaar 2002-2003 worden de eerste VMBO-examens afgenomen.

Wat betreft didactiek sluit de bovenbouw van het VMBO aan op de basisvorming. Ook hier streeft men naar meer samenhang tussen kennis, inzicht en vaardigheden (de TVS-formule).

Het VMBO kent in de tweede fase (na de basisvorming) vier sectoren met vaste vakkenpakketten:

- techniek
- zorg en welzijn
- economie
- landbouw

Bovendien zijn er binnen het VMBO verschillende leerwegen met verschillende niveaus:

- De theoretische leerweg (te vergelijken met de MAVO).
Deze leerweg biedt als enige nog aansluiting op het HAVO.
- De gemengde leerweg.
Deze biedt aansluiting op een vak- en middenkaderopleiding in het MBO. Deze leerweg wordt aangeboden op zowel MAVO- als VBO-scholen.
- De kaderberoepsgerichte leerweg.
Deze biedt ook aansluiting op een vak- en middenkaderopleiding in het MBO maar wordt alleen aangeboden op VBO-scholen.
- De basisberoepsgerichte leerweg.
Deze leerweg bereidt voor op basisberoepsopleidingen in het MBO.

Een leerling kiest aan het eind van het tweede jaar (na de basisvorming) voor een van de vier leerwegen en voor een sector waar zijn beroepsmatige interesse naar uitgaat. Een school hoeft overigens niet elke sector en elke leerweg aan te bieden. Het gemeenschappelijk deel in al deze sectoren en leerwegen bestaat uit: Nederlands; Engels; maatschappijleer; lichamelijke opvoeding en de kunstvakken, waaronder Cultureel Kunstzinnige Vorming (CKV/vmbo).

Na het VMBO heeft een leerling twee opties. Als hij de theoretische leerweg heeft gevolgd, kan hij doorstromen naar het havo. De andere leerwegen bieden aansluiting op een opleiding op MBO-niveau. Deze opleidingen worden tegenwoordig aangeboden door regionale onderwijs centra, de zogenaamde ROC's.

Tweede fase havo / vwo

De bovenbouw van het havo en vwo wordt aangeduid met de naam 'tweede fase'. De tweede fase sluit aan op de basisvorming. De belangrijkste verandering ten opzichte van het oude havo en vwo is het verdwijnen van de vrije pakketkeuze. In plaats van een pakket van zes of zeven vakken, kiezen leerlingen in de tweede fase één van de vier profielen:

- Natuur en techniek
- Natuur en gezondheid
- Economie en maatschappij
- Cultuur en maatschappij

De profielen bestaan uit een gemeenschappelijk deel, een profieldeel en een vrij deel. Het doel van de invoering van profielen was om meer samenhang tussen verschillende vakken aan te brengen. Het gemeenschappelijk deel is voor alle profielen hetzelfde en bestaat voor havo en vwo uit de volgende vakken:

- Nederlandse taal en letterkunde
- Engelse taal en letterkunde
- algemene natuurwetenschappen
- geschiedenis en maatschappijleer
- lichamelijke opvoeding
- culturele en kunstzinnige vorming 1

Leerlingen op het havo kiezen verplicht een tweede moderne taal. Voor leerlingen op het vwo maken ook Frans en Duits deel uit van de verplichte vakken. Tot het profieldeel behoren vakken die voorbereiden op een studie of beroep binnen dit profiel. Het vrije deel mag een leerling naar eigen inzicht invullen. Niet alle keuzes kunnen op alle scholen gehonoreerd worden.

Met de invoering van de tweede fase heeft ook een aantal nieuwe vakken zijn intrede gedaan op school:

- algemene natuurwetenschappen (ANW) – in het verplichte deel
- culturele en kunstzinnige vorming 1 (CKV1) - in het verplichte deel
- het combinatievak geschiedenis / maatschappijleer (20ste eeuw) – in het verplichte deel
- klassieke culturele vorming, een verplicht vak voor gymnasiasten en andere VWO-ers die Latijn en/of Grieks volgen (KCV).
- informatica – in het verplichte deel
- culturele en kunstzinnige vorming 2 en 3 (CKV2&3) in het profiel cultuur en maatschappij;
- management en organisatie, dat in de plaats komt van de huidige bedrijfseconomische vakken in het profiel economie en maatschappij

De didactiek van de tweede fase wordt vaak aangeduid met de naam 'studiehuis'. In het studiehuis moeten leerlingen in toenemende mate zelfstandig werken. Leerlingen moeten 'leren leren'. Zij zijn verantwoordelijk voor hun eigen leerproces. De docent heeft hierbij de rol van begeleider.

Bovendien ligt er in de studiehuis-didactiek een grote nadruk op vaardigheden. Bij veel vakken moeten de leerlingen praktische opdrachten maken. Bij het vak geschiedenis en maatschappijleer moeten de leerlingen bijvoorbeeld zelfstandig historisch onderzoek doen. Scholen doen in de tweede fase daarvoor in toenemende mate een beroep op culturele instellingen. Ook een museum of archief kan prima als studiehuis fungeren. Buiten het schoolgebouw doen leerlingen vaardigheden en ervaringen op die zij nooit uit schoolboeken kunnen leren.

Het studiehuis vraagt kortom veel van zowel leerling als docent. Het lijkt er dan ook op dat scholen, sinds de invoering van de tweede fase, meer aandacht gaan besteden aan de basisvorming. In deze periode moet een leerling immers de vaardigheden aanleren waarop het studiehuis voortbouwt.

Na het eindexamen HAVO of VWO kunnen leerlingen doorstromen naar het hoger onderwijs. Het HAVO biedt alleen aansluiting op het hoger beroepsonderwijs (HBO), met een VWO-diploma kunnen leerlingen zowel op het HBO als op de universiteit terecht.

Herziening tweede fase in 2007

Doel van de herziening van de tweede fase is om scholen en leerlingen meer keuzes te bieden en versnippering en overlappendheid van het programma tegen te gaan. Wat verandert er allemaal? In het algemeen: er komt meer keuzevrijheid voor scholen en leerlingen. In het gemeenschappelijk deel van het vwo kunnen leerlingen kiezen welke tweede moderne taal ze willen volgen en kunnen ze kiezen tussen ckv en kcv; in de profielen zitten nu ook profielkeuzevakken en de keuze in het vrije deel is geheel vrij in te vullen. Ook binnen de vakken zijn meer keuzemogelijkheden voor leerlingen en scholen.

Met de herziening zal de naamgeving van een aantal vakken veranderen:

- wiskunde B, wiskunde AB, wiskunde A, worden wiskunde B, wiskunde A, wiskunde C en wiskunde D;
- er komt een nieuw bètavak Natuur, Leven & Techniek;
- maatschappijleer gaat in het profieldeel maatschappijwetenschappen heten;
- de 1 van ckv1 komt te vervallen;
- ckv 2 en ckv 3 worden vervangen door kunst (beeldende vormgeving), kunst (muziek), kunst (drama) en kunst (dans).

Het concept voor de examenprogramma's havo/vwo 2007 is te downloaden van de site van de SLO.

Verder biedt de website van het Tweede Fase Adviespunt actuele informatie.

Uit: Musea en onderwijs. Hiske Land, Erfgoedhuis Utrecht, 2004.

BIJLAGE 8: Tijdvakken geschiedenis en overzicht onderwerpen geschiedenismethoden basisonderwijs.

Nieuw in de kerndoelen voor het vak geschiedenis is dat voor alle niveaus de tien tijdvakken van de Commissie De Rooy het uitgangspunt vormen. Het Rapport van de Commissie Historische en Maatschappelijke Vorming onder leiding van P. de Rooy, dat in januari 2001 werd aangeboden aan de staatssecretaris van onderwijs, is een reactie op de nadruk die sinds de invoering van de basisvorming was komen te liggen op vaardigheden. Want waar bleef de feitenkennis? Hoefden leerlingen dan geen jaartallen meer te leren? De Commissie De Rooy pleitte ervoor om de geschiedenis in tien tijdvakken onder te verdelen, elk met een eigen beeldmerk. Leerlingen zouden over alle tien de tijdvakken de hoofdzaken moeten leren. Alle tien de tijdvakken komen zowel in basisonderwijs, basisvorming en tweede fase aan bod. In een cyclus komen de tijdvakken dus in de schoolloopbaan drie keer aan bod.

1.		Tijd van jagers en boeren -3000 v. Chr. Prehistorie
2.		Tijd van Grieken en Romeinen 3000 v. Chr.-500 n. Chr. Oudheid
3.		Tijd van monniken en ridders 500 n. Chr.-1000 vroege Middeleeuwen
4.		Tijd van steden en staten 1000-1500 hoge en late Middeleeuwen
5.		Tijd van ontdekkers en hervormers 1500-1600 Renaissancetijd en 16 ^{de} eeuw
6.		Tijd van regenten en vorsten 1600-1700 Gouden eeuw en 17 ^{de} eeuw
7.		Tijd van pruiken en revoluties 1700-1800 eeuw van de Verlichting en 18 ^{de} eeuw
8.		Tijd van burgers en stoommachines 1800-1900 industrialisatietijd en 19 ^{de} eeuw
9.		Tijd van wereldoorlogen 1900-1950 eerste helft 20 ^{ste} eeuw
10.		Tijd van televisie en computer 1950-2000 tweede helft 20 ^{ste} eeuw

Intussen is er onder historici veel gediscussieerd over de zin en onzin van deze tijdvakken. In de nieuwe kerndoelen die momenteel zowel voor het basis- als voortgezet onderwijs worden geformuleerd, komen de tijdvakken expliciet terug. Ook de nieuwste lesmethodes zijn - vooruitlopend op de invoering van de nieuwe kerndoelen en exameneisen - al ingedeeld volgens de tijdvakken.

Op de volgende pagina's vindt u een overzicht van de thema's die voorkomen in de gebruikte geschiedenis- en aardrijkskundemethoden in het basisonderwijs. Voor het voortgezet onderwijs zou ook een dergelijk hulpmiddel gemaakt kunnen worden.

BIJLAGE 9: Literatuur en websites

Bronnen op het internet

Algemeen

- Cultuur en School, www.cultuurplein.nl
- Cultuurnetwerk.nl, www.cultuurwerk.nl
- Cultuurwijs.nl, www.cultuurwijs.nl
- Digitaal Erfgoed Nederland, www.den.nl
- Erfgoed Actueel, www.erfgoedactueel.nl
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen: www.minocw.nl
- PABO's en cultuur, pabo.cultuurenschool.net
- Stichting Leerplanontwikkeling, www.slo.nl,
- Vereniging voor de documentaire informatievoorziening en het archiefwezen, www.divakoepel.nl

Vmbo

- Vmbo-loket, www.vmbo-loket.nl
- Vmbo Projectorganisatie, www.vmbo.nl.

Educatiebeleid

- Wilcinson, S. (a.o.), *Digital toolkit 'Education policy matters'*, www.swmlac.org.uk/mli/policy.htm.
- Wilcinson, S., *Developing a Policy for an Education Service (Factsheet)*, : http://www.mla.gov.uk/documents/mgc_devedpolicy.pdf
- Westerveld, J. (2005) *Allianties: de openbare bibliotheek als schakel tussen onderwijs en cultuur. Voorbeelden en instrumenten.* www.debibiotheken.nl.

Bronnen en lesmateriaal algemeen

- Dat Bewaren we, www.datbewarenwe.nl
- Archeologie van Nederland speciaal voor het onderwijs, www.archios.nl
- Digitale Bibliografie Nederlandse Geschiedenis, www.dbng.nl
- Erfgoedspoor, www.erfgoedspoor.nl
- ErfgoedStart.nl, www.erfgoedstart.nl
- Het Nationaal Archief, www.nationaalarchief.nl
- Museum Inventarisatie Project, www.musip.nl
- Startpagina Archieven, www.archief.pagina.nl
- Startpagina Erfgoededucatie, erfgoededucatie.pagina.nl
- Voor een overzicht van alle methoden geschiedenis per onderwijsniveau zie de website van de Vereniging van Geschiedenisleraren Nederland, www.vgnkleio.nl

bronnen en lesmateriaal Gelderland

- Edu-art, steunfunctieinstelling Gelderland, www.edu-art-gelderland.nl
- Gelders Erfgoed, www.gelderserfgoed.nl
- Gelders Archief, www.geldersarchief.nl
- Geschiedenis van Gelderland, www.geschiedenisgelderland.nl Gelderland binnenstebuiten, www.gelderlandbinnenstebuiten.nl
- Gelderland in Beeld van de Gelderland Bibliotheek, www.gelderlandinbeeld.nl

Nieuwsbrieven

- *Cultuureducatie Actua*, 35 euro per jaar, aanmelden via www.cultuurnetwerk.nl
- *Cultuureducatie Zuid-Hollands Nieuws* (Digitale nieuwsbrief, gratis) Aanmelden via www.cultuureducatie-zh.nl.

- *Oud Nieuws*: driemaandelijks tijdschrift over cultureel erfgoed en educatie – gratis; te bestellen via info@erfgoedactueel.nl of 020-427 08 80 (Erfgoed Actueel).

Tijdschriften en boeken

Educatiebeleid

- Hooper-Greenhill, E. (ed), *The Educational Role of the Museum*. (London: Routledge, 1999)
- Vreede, M. de, A. Vels Heijn (red), *Blauwdruk: Vier musea en social inclusion*. (Utrecht: Cultuurnetwerk Nederland, 2005)

Erfgoed en onderwijs algemeen

- Brouwers, R., 'Van speurtocht tot kinderkunsthall – kindereducatie in Rotterdam'. In: *Museumvisie*, 1999/1.
- Creyf, T. e.a.. *Erf goed! Suggesties voor juffen en meesters*. CANON Cultuurcel Departement Onderwijs, Erfgoeddag, Open Monumentendag. (Brussel, 2003)
- Danschutter, T. de, J. de Ruiter en P. Zonderland (red.). *Cultuur aan de basis. Drie jaar cultuur en school – Pabo's*. (Bunnik: Libertas, 2003)
- Erfgoed actueel i.s.m. S. L. O, instituut voor leerplanontwikkeling, *Cultureel erfgoed en onderwijs. Schatkamers voor scholieren* (1999)
- Grimm, P. e.a., *Werken met voorwerpen. Handleiding voor docenten in de basisvorming* (Rotterdam, 1995)
- Haanstra, F. en W. Oud, *Cultureel erfgoed in het onderwijs*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut, 2000)
- Haanstra, F., P. Hagenars en M. van Hoorn, *Erfgoededucatie in onderwijsleersituaties (Cultuur + Educatie nr. 12)*. (Utrecht: Cultuurnetwerk, 2005)
- Mols, P. *Speurtochten naar vroeger: ideeën voor het werken met erfgoed op de basisschool (JSW-boek; 32)*. (Baarn: Bekadidact, 2003)
- Noo, M.L. de, *Waar een wil is...- een onderzoek naar het huidige educatiebeleid van beeldende kunstmusea*. (Oss: Museum Jan Cunen, 2003)
- Thomése, M., *Het tastbare verleden. School-museumproject erfgoedbreed*. (Groningen: Museumhuis, 2003)
- Tonckens, L., *Levenslang Leren in het Museum (cursussyllabus)*. (Zutphen: Gelders Erfgoed, 2005)
- Troyer, V. de (eindred.), *Erfgoed in de klas: Een handboek voor leerkrachten*. (Antwerpen-Apeldoorn: Garant, 2005)

Basisschool

- *De basisschool. Gids voor ouders en verzorgers 2005-2006* (Ministerie van onderwijs, cultuur en wetenschappen, 2005)
- *Kerdoelen basisonderwijs 1998* (Ministerie van onderwijs, cultuur en wetenschappen 1998)
- Erfgoed actueel i.s.m. S.L.O, instituut voor leerplanontwikkeling, *Goed bekeken. Werken met cultureel erfgoed in het basisonderwijs* (1998)
- Taakgroep Cultuureducatie Primair Onderwijs, *Hardt(d) voor Cultuur*. (Juni 2003)
- Twaalfhoven, A., Aanbevelingen cultuureducatie primair onderwijs. In: *Bulletin cultuur en school* 29, oktober 2003.

Basisvorming Voortgezet Onderwijs

- *Beweging in de onderbouw. Voorstellen voor de eerste leerjaren van het voortgezet onderwijs* (Hoofdrapport van de Taakgroep Vernieuwing Basisvorming 2004)
- *Kerdoelen basisvorming (1998-2003). Relaties in beeld*. (Ministerie van onderwijs, cultuur en wetenschappen 1998)
- Boer, E. de, *Handboek vaardigheden basisvorming MAVO/ HAVO/ VWO*. (Edumedia 1997)
- Bogaers, C., J. Dijkman en J. Rijken i.s.m. Hogeschool Utrecht en Cito, *Onderzoek leren doen bij geschiedenis. Historisch onderzoek in de basisvorming. Achtergronden, voorbeelden, werkbladen en handleidingen* (SLO; Enschede 1996)
- Vankan, L. J. A. E., *Basisvorming aardrijkskunde*. (Leiden 1989)

- Vankan, L. J. A. E., *Leermateriaal maken voor omgevingsonderwijs. Handleiding voor het samenstellen van educatief materiaal* (SLO 1990)
- Vankan, L. J. A. E., *Praktische didactiek voor omgevingsonderwijs*. (Coutinho 1995)
- Zwaal, P. van der en M. Snyders (red.). *Van buiten leren. Ervaringen met het gebruik van cultureel erfgoed als externe leeromgeving in het voortgezet onderwijs (Studiehuis-serie; 11)*. (Leuven-Apeldoorn: Garant, 2001.)

Tweede fase Voortgezet Onderwijs

- *Examenprogramma's profielen vwo / havo. Maatschappelijke vakken*. (Ministerie van onderwijs, cultuur en wetenschappen 1998)
- *Examenprogramma's profielen vwo / havo. Culturele en kunstzinnige vorming 1*. (Ministerie van onderwijs, cultuur en wetenschappen 1998)
- *Het voortgezet onderwijs. Gids voor ouders, verzorgers en leerlingen 2005-2006* (Ministerie van onderwijs, cultuur en wetenschappen 2005)
- Boer, E. de, J. de Jong en P. van Warmerdam, *Handboek vaardigheden tweede fase* (Edumedia 1996)
- Bunnik, C., M. van der Kaaij en M. Snyders, 'Musea en het studiehuis' in: *Museumvisie* 1999/1
- Leenheer, P., R. J. Simons en J. Zuylen, *Zelfstandig werken: bevalt het een beetje? Leerlingen aan het woord*. (Mesoconsult; Tilburg 1998)